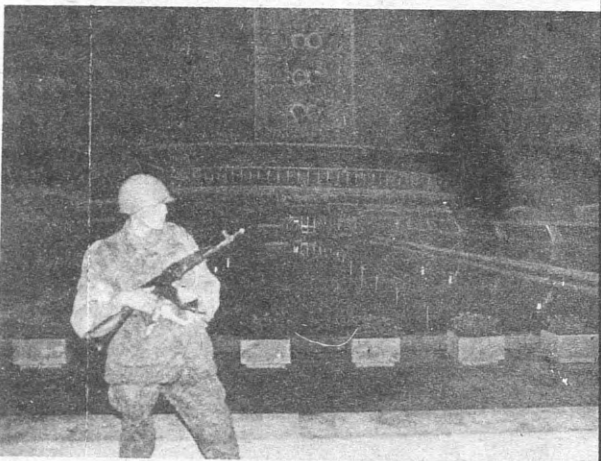
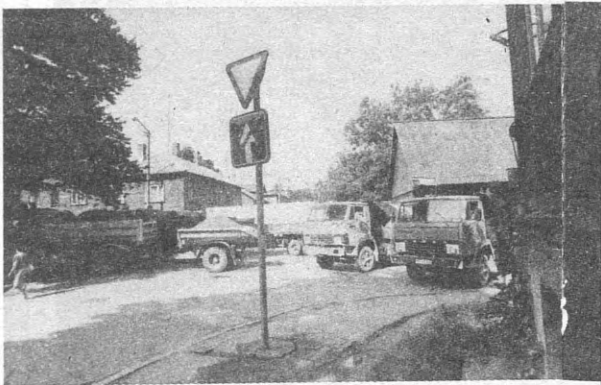

SIRA

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS EESTI RIIKLIKUST ISESEISVUSEST

Lähtudes Eesti Vabariigi järjekestvusest rahvusvahelise õiguse subjektina,

toetudes 1991. aasta 3. märtsi rahvahääletusel Eesti elanikkonna selgesti väljendatud tahteavaldusele taastada Eesti Vabariigi riiklik iseseisvus,

arvestades 1990. aasta 30. märtsi Eesti NSV Ülemnõukogu otsust "Eesti riiklikust staatusest" ja "Eesti NSV Ülemnõukogu deklaratsiooni Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst",

võttes arvesse, et NSV Liidus toimunud riigipööre seab tõsisesse ohtu Eestis toimuvad demokraatlikud protsessid ning on teinud võimatuks Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse taastamise NSV Liidu kahepoolsete läbirääkimiste teel

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

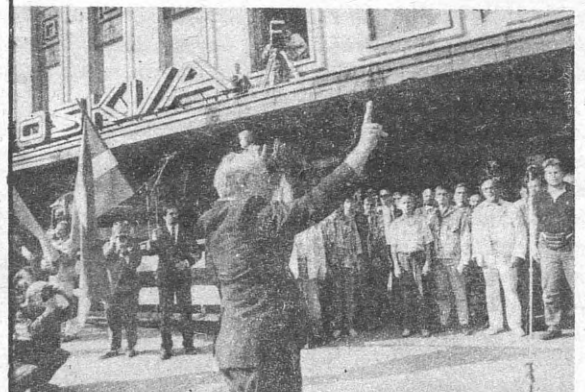
1. Kinnitada Eesti Vabariigi riiklikku iseseisvust ja taotleda Eesti Vabariigi diplomaatiliste suhete taastamist.

2. Eesti Vabariigi põhiseaduse väljatöötamiseks ning rahvahääletusele esitamiseks moodustada Põhiseaduslik Assamblee, mille koosseis kujundatakse de-

legerimise teel Eesti Vabariigi kõrgeima seadusandliku riigivõimuorgani Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ning Eesti Vabariigi kodanikkonna esinduskogu Eesti Kongressi poolt.

3. Viia läbi Eesti Vabariigi uue põhiseaduse järgi Eesti Vabariigi parlamendivalimised 1992. aasta jooksul.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees **A. RÜÜTEL**
Tallinn, 20. augustil 1991

Fotod: PEETER LANGOVITS, ERIK PROZES (ETA), ARNO SAAR ja KALJU SUUR

VASSILI AKSJONOV: VENELASED TAHAVAD OLLA TSIVILISEERITUD INIMESED

Vene kirjanik USA-s Vassili Aksjonov lahkus Moskvast mõni tund enne riigipööret. 19. augustil intervjueris teda "Vabaduse" raadio Pariisi stuudios Semjon Mirski. Avaldame selle intervjuu lühendatud kujul.

Kas tundsitate õhus lähenevat äikest?

Kõik need viis nädalat, mis ma Nõukogude Liidus olin, ei saanud ma lahti tundeist, et riigis küpseb vandenõu. Kas sõjaväeline, KGB või parteiline, igal juhul kommunistlik vandenõu. Nädal tagasi nägin televiisorist seda püsilokkidega pahaendeliselt magusa häälega polkovnikut...

Alksnist?

Jah. Ja see ei jätnud mingit kahtlust, et tegemist on vandenõulastega. Ta rääkis üleolevalt nagu inimene, kes kohe on võimule saamas. Enne seda oli "Sovetskaja Rossijs" ilmunud kaheteistkümne reaktsioonilise tegelase pöördumine vene rahva poole. Mind hämmastas, et publik kogu oma absoluutselt negatiivse hoiaku juures ei võtnud neid nähtusi tõsiselt. Naerdi alla kirjutanud Žokinat, et tema "laul on nüüd lauldud", irvitati Alksnise üle. Ometi otsustasid need toime panna kuriteo.

Kas olete nõus, et riigipööre lähendab impeeriumi

lagunemist, et see on äraelanud riigikorra agoonia?

Ma ei kahtle selles. Veel enam. Mulle tundub, et hunta tõukab riiki kodusõtta. Nädal tagasi sõitsin Krimmis Forosist mööda, mulle näidati — seal on Gorbatšovi suvila, need kaks miinilaeva kaitsevad presidenti. Ju nad siis kaitsesid halvasti. Nüüd on viimane stabiilsuse sümbol, mis Gorbatšovi näol oli säilinud, kõrvaldatud, ja metsistunud marasmaatikute kindralid lasevad riigi lihtsalt põhja. Ma loodan ainult, et relvajõud, sõdurid ja ohvitserid, ei hakka oma rahva pihta laskma.

Te mainisite marasmaatikute kindralid, kes võimu haarasid, kuid selle räpase looga on seotud ka teie sulevendi, kirjanikke.

"Sovetskaja Rossijs" pöördumisele kirjutasid alla Juri Bondarev ja Valentin Rasputin. See ei üllatanud, sest neid teati juba ammu kui paadunud reaktioonääre, uskumatult piiratud silmaringiga inimesi. Kõige rohkem aga vapustas mind Viktor Astafjev. See oli kõige suurem kirjandussündmus minu sealviibimise ajal. Tema mehisus hämmastas kõiki. Ta hingeldas, tal oli raske rääkida, aga ta ütles: "Ärge uskuge nende ühtegi sõna, nad on mustsajalised, ärge uskuge!" Seda ütles inimene, keda kõik need aastad oli peetud konservatiiviks! Siit võime järeldada, et ka konservatiivid pole ühe vitsaga löödud, ka konservatiivid ei astu seaduslikult valitud presidentide vastu. Sest kuigi Gorbatšovi pole valinud rahvas, valis ülemnõukogu ta seaduslikult. Jelt-

sin aga on üldse esimene Vene vabalt valitud president. Mis nad temaga teevad, ma tahaksin teada?

Eriti "Krimmi saares" ilmnes teie poliitilise fantasii anne. Kui fantaseerida praegu, kohe pärast pööret: millega see lõpeb?

Meenutage tänavust jaanuariputši, õieti putšikatset. See äpardus sellepärast, et relvajõud ei suhtunud asjadesse ühtemoodi, rääkimata rahvast, kes ilmutas tohutut poliitilist teadlikkust ja vabadusjanu. Kui Moskva nägi korraga miljonilist demonstratsiooni ja inimesi, kes esinesid võõraste inimeste — Leedu — kaitseks, siis see juba midagi tähendab.

Nüüd võivad need inimesed mässajatele öelda, et niiviisi probleeme lahendada ei saa. Aitab juba! Venelased tahavad olla tsiviliseeritud inimesed. Nad ei taha olla enam kari, keda valitsevad pimedad ja nürimeelsed karjased. See puudutab nii rahvamaad kui relvajõude. Ja selles suunas mõeldes võib toimunud putš mingil viisil iseenesest imenduda, liiva joosta, kui nad ei võta ette kõige julmemaid repressioone, mis oleks üsna ränk töö. Ma ei kujuta hästi ette nende mõttekäiku. Kas nad tõesti arvavad, et inimesed, kes on vabadusest aimu saanud nii Venemaal kui kaevandusrajoonides — rääkimata nii-öelda perifeeriavabariikidest —, et need inimesed lasevad ennast tänaval lõgisevatest tankidest ära hirmutada? Võib-olla lasevadki, kui need tankid hakkavad kõiki järjest alla ajama, aga kas hakkavad? Selles ma väga kahtlen.

REIN VEIDEMANN

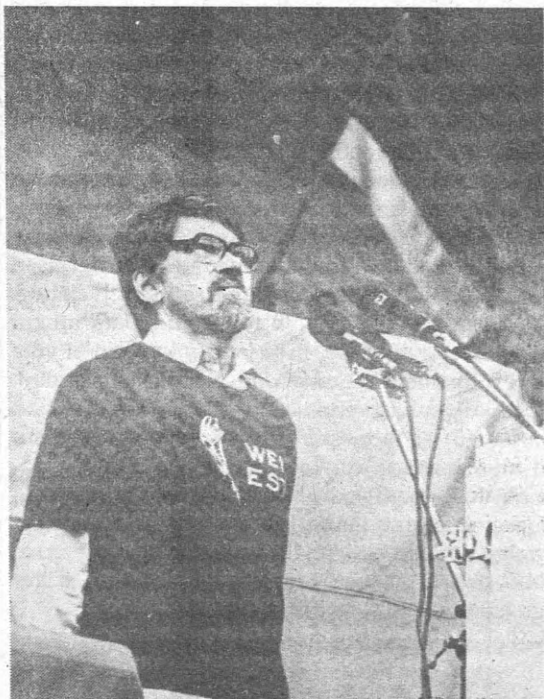
(Algas eelmises "Sirbis")
**KUUEKÜMNENDATE
PÕLVKONNA
KÄEKÄIGUST.**

TEE ESIMENE KOLMANDIK

Kuuekümnendate põlvkonna teed nende laualeastumisest 1960. aastate esimesel poolel kuni tänaseni võib suures piirides jaotada kolmeks. Tee esimest kolmandikku, 1960. aastaid endid kannab nii loominguline kui ka poliitiline avangardism. Kirjanduses seisneb see isiksuse (tema valikute, seesmistest heitlustest, kujunemise, refleksioonide, välise ja seesmise aja konfliktide, mälu) totaalset esileastumist. Selle aja kirjanduslikuks sümboliks sobib Paul-Eerik Rummo esikogu "Ankruihüüja" (1962) avaluuletus:

Ma seisan harkisjalu
ja uudistan maailma.
Mul on naljakas saba
ja kaks suurt silma.
Ja ma ei taha
minna aia taha.

Rummole võrdsena sekundeerivad Viivi Luige luuletuskogu "Hääl" (1968), Hando Runneli "Avalikud laulud" (1970) ja Jaan Kaplinski "Tolmust ja värvidest" (1967), proosas ilmneb isiksuse problemaatika enim Mati Undi "Võlas" (1964) ja jutustuses "Elu võimalikkusest kosmoses" (1967), samuti Vaino Vahingu "Loos" (1970), Enn Vetemaa "Munades hiina moodi" (1969) ja Arvo Valtoni "Rohelise seljakotiga mehes" (1968).

MATI
HINT

Toonases draamakirjanduseski põimub isiksuslik alge tihedalt läbi eksistentsiaalsega (Mati Undi "Phaeton, Päikese poeg" (1967), Paul-Eerik Rummo "Tuhkatriinumäng" (1969), Rein Saluri "Küllalised" (1974) ja Vaino Vahingu "Mees, kes ei mahu kivile" (1972)).

Kujutavas kunstis ilmneb avangardism maalikunsti muutumises väimsete probleemide lahendamiseks, nii nagu on sellest kirjutanud Tõnis Vint, ise kunstnik ja üks toonaseid kunstiideolooge. See tähendas vabanemist elu lihtsustavast kopeerimisest. Pop ja op-art, new reality, kiirete muutuste kunst, happeningid ja teised toonased stiilivoolud ulatusid mõjutama ka eesti noort kunsti.

Loomingulise avangardismi elujõu tagas selle tihed seotus toonase Eesti ühiskondliku õhustikuga. Kirjanduses näitaks kujunes avangardism väljakutseks kehtinud sovetlikule dogmaatikale ja seda täideviitvale võimule. Eesti kirjanike kongressid 1966, 1971 muutusid poliitiliseks võitlusvõljalaks, kus põrkusid mitte ainult põlvkondlikud erisused, vaid ka vastandlikud ühiskonnakäsitused.

1960. aastate poliitilise avangardismi näitaks sobib tuua 1960. aastate lõpul Tartus aset leidnud üliõpilaspäevi ja toonast üliõpilaselu tervikuna. See oli katse ühes kindlalt piiritletud sotsiaalses nišis kehtestada uus ühiskonnasuhete süs-

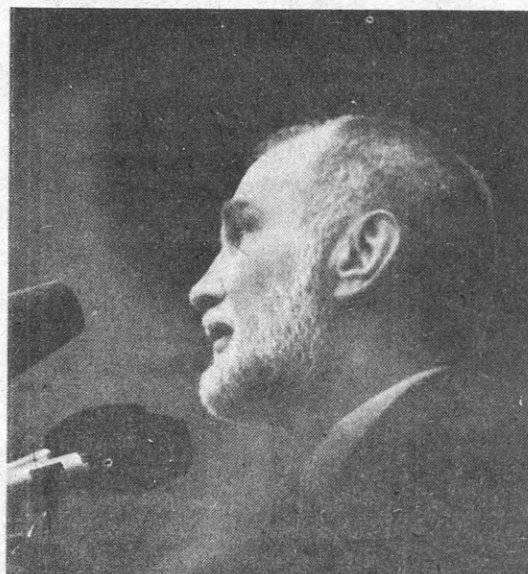
JAAN
KAPLINSKI

Siinkohal vääriks kõrvalepöiet Soome osa määratlemine Eesti 1960. aastate kultuuriilmast. Kui 1965 avati laevauhendus Helsingi ja Tallinna vahel, siis oli õige pea kohal ka Soome kuuekümnendate sugupõlv üks ideolooge Pentti Saarikoski. Eesti kuuekümnendate radikalismil ongi vahet kõige tihedam seos Saarikoskiga. Ta oli kirjutanud "Loomingus" teisest Soome enfant terrible'ist, Hannu Salamast ning tolle pretseedenditust kohtuprotsessist. Ka oli sama ajakiri avaldanud Saarikoski enda luuletuste tõlkeid. Kuid Saarikoski läbimurdeteos "Mitä tapahtuu todella?" (1962) ei ulatunud mõjutama Eesti põlvkonnakaaslast ("Hämärä tantsudki" ilmus alles 1989). Saarikoski Odüsseuse-minakujundile on Joel Sang pakkunud analoogiks Paul-Eerik Rummo 1960. aastate lõpul kirjutatud luuletustes ilmnevat minahoiakut, kuid sedagi on raske tõestada.

teem, mis rajaneks demokraatial, kompetentsusel ja vastutusel. 1968 oli 1988. aasta harjutusvõljal.

1960-ndate loominguline ja poliitiline avangardism ei tekkinud mõistagi tühjale kohale. Selle juured on kõigepealt Eesti oma kirjandus- ja kultuuriloos, "Noor-Eesti" avatuse ja optimismi taasleidmises, 1930-ndate lõpu "Arbujate" põlvkonna eetilise vastutuse taasrõhutamises, aga ka pagulaseesti kirjandusliku kogemuse kojutoomises. Aga selles oli ka selgeid mõõduvõtmisi prantsuse intellektuaalselt radikalismilt ja Dubčeki "Inimnäoliselt sotsialismilt".

KUUEKÜMNENDATE PÕLVKOND EESTI KULTUURIS JA ÜHISKONNAS

MIKK
MIKIVER

PAUL-
EERIK
RUMMO

1960. aastatel hakkas Eesti taas-avastama Soomet. Juba mõnda aega oli ta pielnud oma suguvenda läbi algelise ja ähmase televisiooriekraani. Kuid mingist vahetust ja massiivsest Soome jälgendamisest, Soomelt ülevõtmisest ei saa kõnelda. Ühe tõendi sellele lisab ka eesti kirjanduse vastuvõtt Soomes. Kui näiteks 1969 ilmus "20 nykyvirolaista runoilijaa", siis leiti põhjust selles avaldatud hinnata mitte niivõrd sugulaskultuuri kontekstis, vaid võrdsena Euroopa teiste kultuuride taustal. "See on osa Euroopa kirjandusest ning see seostub kirjanduse parimate traditsioonidega kogu maailmas," kirjutas Raili Kilpi-Hynynen teose sissejuhatuses.

ELU KAEVIKUS

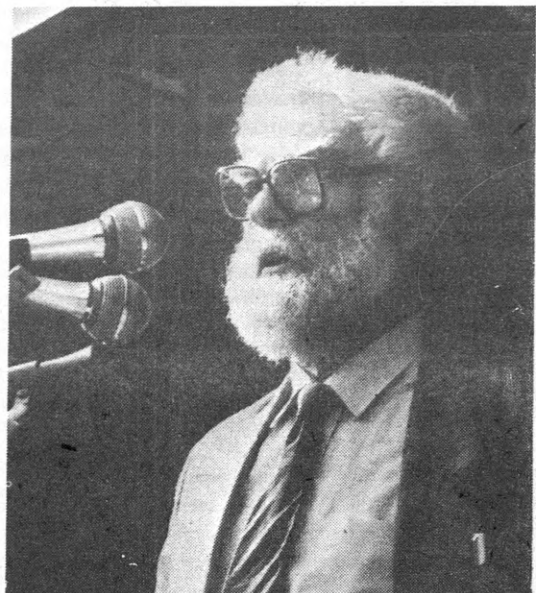
Nõnda võiks iseloomustada 1960-ndate põlvkonna käekäigu teist faasi. See oli omamoodi intellektuaalne positsioon, mis seadis stagnatsiooni ja võõrandunud süsteemi vastu. Kirjanduses tähendas see ängi, allasurutud protesti süvenemist, aga ka olmetemaatika sissevõtmist eriti 1970. aastate lõpul. Selle perioodi iseloomulikumad näited kuuekümnendate põlvkonnalt on Mati Undi "Sügisball" (1979) ja Hando Run-

neli "Mõru ning mööduja" (1976) ning Paul-Eerik Rummo 17 aastaks lauasatiliselt jäänud "Saatja aadress" (ilmus tervikuna alles 1989, kirjutatud 1968-1972).

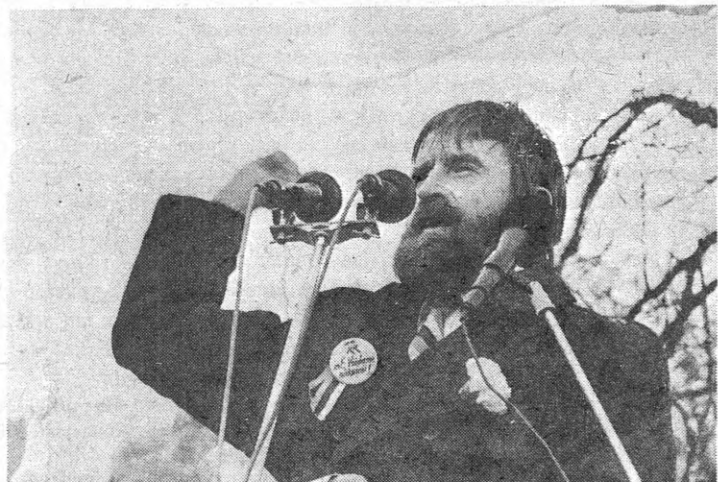
Intellektuaalne opositsioon üritas legaliseeruda 1980 "40 kirjas", millele — nagu kirjutavad "40 kirja loo" autorid Sirje Kiin, Rein Ruutsoo ja Andres Tarand — "liitusid peamiselt 1960. aastate tõusuaegast eesti kultuuripilti sisenenud inimesed." "40 kiri" osutas, et 1960-ndatel omandatud väärtushoiakuid ei olnud reedetud, nad olid vaid repressioonidega seismis. Kujukas on Jaan Kaplinski mälestuskild kirja sünni kohta: teda sundinud selleks äärmiselt ohutunne ja kohustus. Nii siis kordas "40 kiri" juba aastakümne eest omandatud käitumispõhimõtteid: taotlema dialoogi ja avalikkust.

TAASTULEK

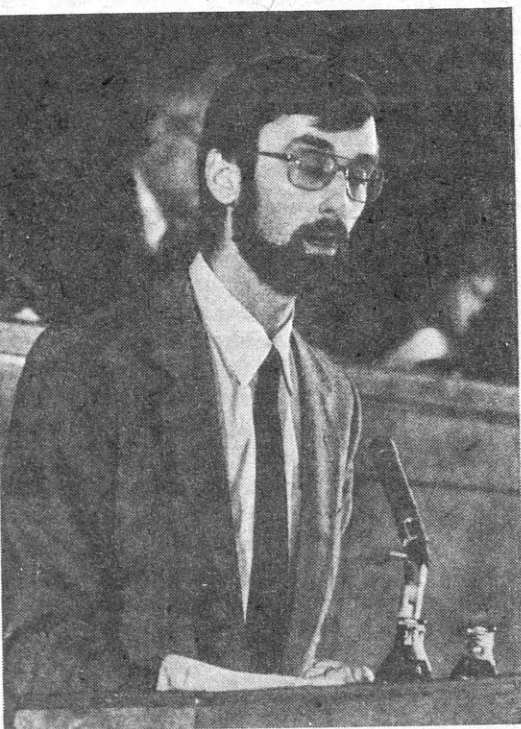
1980. aastate lõpp toob 1960-ndate põlvkonnas esile tema poliitilise avangardismi, mille juhatab sisse loominguliste liitude ühispleenum (1.—2. IV 1988). Pleenumi mõtte algatajaks olid minu mäletamist mööda Jaak Allik ja Kalju Komissarov. Pleenumi organisatsiooniliseks tagajaks oli aga Loominguliste Liitude Ühend-

ENN
PÕLDROOS

HEINZ
VALK

JAAK
JÖERÜÜT

Fotod:
ERICH NORMAN,
TOOMAS
VOLMER (ETA)
ja KALJU SUUR

nõukogu. Ühendnõukogu igapäevases otsesena Eesti Raadios pääsesid rahva vaimu kõige vahetumalt mõjutama poliitiliselt radikaalsetele reformidele meelestatud kirjanike ja kunstnike kõrval ka juba puhtalt poliitilisele tegevusele orienteeruvad isikud.

Loominguliste liitude ühispleen, mille sümboliks sai Heinz Valk üleskutse "võidelda selle eest, et perestroika esimeseks mõjuvaks võiduks Eestis saaks meie riikliku iseseisvuse taastamine", oli Eesti Muinsuskaitse Seltsi kõrval üheks tee avajaks üldrahvalikule ärkamisele ja seda kandaole liikumisele — Rahvarindele. 1960-ndate põlvkonna esindajad on sealtpeale nii rahvalikumise kui ka tekkivate erakondade programmitagijate ja juhtijate hulgas; mõnest on saanud minister, mõnest niisama kõrge ametnik, mitmest parlamendiliikmed. Nüüd on nad võimu juures, mille võorand-

misõhtusid nad 1960-ndail karmilt olid kritiseerinud. Nüüd on nad oma võimu juures, mille nad koos rahvaga on kehtestanud ja mille eest nad ka vastust peavad kandma.

Avangardismiga poliitikas ei ole aga külgnenud uut loomingulist tõusu. Siin teostab kuuekümnendate põlvkond end juba väljakujunenud, iseend leidnud suveräänina. Üha määravamaks hakkab saama sub specie aeternitatis-vaatekoht, oma koha refleksiivne esitus, oma aja ja ajasuhete kirjeldamine. Kui nad 1960. aastatel autoritena tegid ajalugu, siis 1980-ndate lõpul ja 1990-ndate algul on nad üha enam tundmas end ajalooga ühtesulajana. Esinduslikumaks näiteks sellest tendentsist on Viivi Luige "Seitsmes rahukevad" (1985) ja kuuldavasti sügisel samalt autorilt ilmuv "Ajaloole ilu". 1980-ndate teisel poolel pääseb kirjasõnas domineerima publitsistika, kuhu ka mitmed kirjani-

kud ja kunstnikud jätaavad oma loomingulise energia.

KAS LÕPLIK LAHKUMINE?

On 1991. aasta suvi. Käib Eesti vabadusvõitluse kolmas aasta. Mida tean ja näen ma praegu 1960-ndate põlvest? Näen nende kaela langevaid süüdistusi kollaboratsionismis, uustasakpoolsuses. Näen, kuidas ajakirjanduses keegi noor vihane parmpoolne parteipoliitik kirub ühte või teist kuuekümnendlast, et see riigi osa liialt tähtsustab, et see kultuurile eritingimusi nõuab olukorras, kus Eesti vajavat eeskätt rikkaid ja ettevõtlikke ärimehi. Näen kuuekümnendlast ka isekeski rüüdelmas ja üksteist süüdistamas, hajumas vastuoludesse ja resignatsiooni. Ma näen parlamendis vaelevat Teet Kallast, kes veel mõni aeg tagasi oli üks produktiivsemaid eesti proosakirjanikke, näen poliitikast lahkumismõtteid veeretavat Enn Põldroosi ja Heinz Valku, kes juba ka omaenda asutatud liberaal-demokraatliku partei maha jätanud, näen Viljandi teatrisse lavastajatöö juurde naasta üritavat Jaak Allikut ja teadusnišši kerra tõmbuvat Mikk Titmad. Nende tõmbumiste, eemaldumiste ja pettumuste taustal imetlen Marju Lauristini südikust veda-ikka ikka veel oma poliitikukoormat ja Edgar Savisaare kõike mangu panevat pingutust. Mida on veel näha? Ma näen, kuidas helge teadlasiksus Mati Hint tormab ajakirjanduses raevunult sõna võtma omandiküsimuses, kuidas kasvab kibestumine Hando Runnelis ja kuidas mõttesuverään Jaan Kaplinski talub filosoofilise muigega talle aegajalt siit-sealt lajatataavaid sõnahoope.

Selles rabeledas kaoses, ambitsioonide, kurjuse, pettumuste ja tulpmuse ning igavese ootamise õhustikus, mis laotub praegu üle Eesti, näen iseendki koos oma kaaslastega otsimas mingit pidet, võimalik, et ka tagasiteed ühtsusse, mille leidmine näib aga muutuvat päev-päevalt üha võimatumaks. Nõnda siis küsingi: kas see, mis meie ees nüüd avaneb, on kuuekümnendate põlvkonna erosioon või lihtsalt neile algelt omase põhimõttelise rahulolematuse pöördkuju või väärdavaldus? Kui Edgar Savisaarelt nõutakse lahkumist oma peaministri postilt, võimu jätmist uute pretendentide hoolde, ja kui kuulen üleskutseid ühele kirjanusajajärgule lõplik joon alla tõmmata — kas siis tuleb seda mõista kogu põlvkonnale adresseeritud nõudena lahkuda näitelavalt, sest eesriiet juba veetakse?

Võib-olla on tõesti tulnud aeg astuda pealtvaatajate hulka, kui ma ei kahtleks ühes: see põlvkond lihtsalt ei oska seda. Ta võib vahetada olekut, teda võidakse sundida mõnda teise, kõrvalisemasse rolli, kuid liigutajaks jääb ta lõpuni.

P. S. 20. august 1991. Nähes impeeriumi raudse haarde liginemist — nüüd juba oma silmadega, mitte lugedes Ungari, Tšehhoslovakkia kohta nagu omal ajal, küsin, kas kuuekümnendate põlvkond, kes pärast 1968-ndast oli sunnitud tagasi tõmbuma ja endasse sulguma, suudab veel kord tõusta ja oma missiooni jätkata, kui see nüüd peaks taas leidma vägivaldse katkestuse?

KLAUS VON DOHNANYI RAHVUSELE JAH

Pärast pool sajandit kestnud ideoloogiliselt tsementeeritud tardumust on maailm ka meie lähedal taas ehmatavalt liikvele läinud. Kõigepealt lasud Vilniuses, siis rahvuslik konflikt Tšehhi ja Slovaki Liitvabariigis, nüüd Jugoslaavia. Suguharutlised ja rahvuskonfliktid, mida me olime juba hakanud pidama Kolmanda Maailma lastehaigusteks, on taas meie vanasse maailmajaku jõudnud. Kartlikud kommentaarid osutavad Euroopa aastakümnetele nüüd lõpule jõudva aastasaja algul.

"Konventsionaalne tarkus" (conventional wisdom on konksudeta tarkus) süüdistab natsionalismi. Temas nähakse hädaohtu uuele maailmakorrale, mis maailma sisepoliitikana peab natsionalismist jagu saama. Aga enne kui seesugused intellektuaalsed ebatäpsused, mis peaaegu oleksid juba saksa ühennemisprotsessi untsu ajanud, jõuavad taas valeretseptidest teha käibivad poliitilised turuarktid, tuleks mõisteid selgitada.

Tavapärases keelekasutuses tähendab mõiste "natsionalism" lihtaldatud, ebaloomulikku seotust; hüsteeriat armastuse asemel. Kuid see natsionalism ei tulene rahvuse olemasolust, vaid pigem tema veel-mitte-olemasolust. Keeleliselt ja kultuuriliselt suguluses olevate inimeste soov seotuse, identuse ja ühise enesemääramise järele on natsionalism, kuni ta jääb täitmata, täidetuna saab aga iseendale toetuvaks rahvusteaduseks. Erandid kinnitavad reeglit.

Natsionalism on vaid näiliselt tänapäeva sõdade põhjuseks. Kummaline tundub, et neil, kes seda aina uuesti väidavad, paistavad olevat täiesti ununenud varasemate sajandite arvatavasti hoopis sagedasemad ja mitte sugugi vähem julmad krooni-, kabinet- ja ususõjad. Ma isegi väidan, et suudan tõestada: ainult seal, kus rahvus on terve, on ka rahul parimad võimalused (rohkem kui võimalus pole see kunagi) alles jääda, sest täidunud rahvus on pigem rahumeelne. Üksnes täidumatu või koguni rõhutud rahvus tekitab väsimatult segadust.

Rahvus olevat iganenud, argumenteerib conventional wisdom.

Tulevik kuuluvat internatsionalismile. Mulle paistab see tees niisama eluvõõras nagu marksistlik uue, õiglase, ilma omandi ja omakasuta maailmakorra kuulutamise, mille saatuslikku pärandit oleme parajasti koristamas. Rahvus kuulub meie juurde niisama lahutamatu nagu omand, mõlemad vastavad inimese antropoloogilisele tingitusele. Nad rahuldasid inimese isikliku vastutuse ja sotsiaalse seotuse vajadusi.

Kui tänapäeval peaks natsionalismi süüks pandama probleeme Baltikumis või Armeenias, Kurdistanis või Ukrainas, Korsikal või Sloveenias, siis tuleb öelda, millist natsionalismi tegelikult mõeldakse: nõukogude või leedu, sloveenia või jugoslaaviaserbia, korsika või prantsuse-tsentralistlikku. Kuid vastus on ilmselge; sovetid, jugoslaavia tsentralistid või prantslased on nendes konfliktides esiteks süüdi ja teiseks pole nad natsionalistid. Pigem on nad süüdi sisepoliitiliste imperialistidena, kes mõistagi tulutult olid liiga kaua püüdnud leedukate, sloveenide ja korsiklaste tervet natsionalismi alla suruda. Mitte natsionalism, vaid tema allasurumine on esmajoones süüdi vägivaldsete rahvuskonfliktide vallapuhkemises. Või teisiti öeldes: mida rahulise-malt võib ennast väljendada natsionalism, seda rahulisemaks saab maailm. Mitte rahvus pole üle elatud, vaid tema eestkostes.

Selle äratundmisest tuleneb praktiline poliitika. Kõik, mis kitsendab rahvuste isevastutust, võib potentsiaalselt ohustada ka poliitilist stabiilsust, või siis leia-vad inimesed suuremast ühendusest sellesama turvalisuse ja identuse, mida neile seni võimaldas rahvus. Teesid nagu regionaalne Euroopa jäävad seetõttu pikaks ajaks vaid majanduslikeks, mitte aga poliitilisteks suurusteks. See on argument Euroopa integratsiooni poolt ja mitte vastu!

Kes tahab niisiis edendada rahu Jugoslaavias ja säilitada Jugoslaavia riiki, peab ühtaegu tugvdama Jugoslaavia rahvaste — ja neis rahvastes olevat vähe-muste! — autonoomiat ning nende huvi koospüsimise vastu Jugoslaavia liidus (näiteks EÜ-abi andmisega ainult keskuse kaudu). Kui aga tahetakse selle paljurahvuselise riigi lagunemist, tuleb see huvi keskendada osariikidele, kus sotsiaalne identus on niigi hoopis kergemini saavutatav.

Kes usub ikka veel, nagu oleks rahvus surnud, sel tuleb mulle selgeks teha, mis peaks siis asendama igaks demokraatiaks vältimatu poliitilise identuse. Midagi sellist pole näha — väidan, et see pole mõeldavgi. Nii et elagu vaba rahvus — et võiks edeneda rahvuste vaheline ühtsus!

Nädalalehest "Die Zeit",
12. juuli 1991

tõlkinud
MATI SIRKEL

P.S. Klaus von Dohnanyi on saksa sotsiaaldemokraatlik poliitik, aastaid Hamburgi linna-pea, praegu tegev majanduskonsultandina eriti Ida-Saksamaa suunas.

"Sirp" küsib meie kultuuriinimestelt, mida nad arvavad praegusest kultuuripoliitikast. Mina küsin sinult, kuidas tunned end praeguses kirjanduses, mis ju suures osas kultuuripoliitikast sõltub. Mõtle siin kui "Keele ja Kirjanduse" toimetajat, kui kriitikut ja kui kirjanikku.

Kui ausalt öelda, siis üpriski ebakindlalt. Ja ma arvan, et mitte ainult mina ei tunne end kirjanduses ebakindlalt, vaid ka kirjanduselu tunneb end meie ühiskonnas nii sama ebakindlalt.

Ma ei tea, kas on enam mõtet rääkida meie praegusest kultuurisituatsioonist, sellest on juba palju kõneldud.

Arvan, et pole mõtet rääkida ka kirjandusteooria madalseisust — seegi on ammu teada asi. Aga kui töötada nii spetsiifilises ajakirjas nagu "Keel ja Kirjandus", siis annab see puudus end iga päev tunda. Näib, et üks põlvkond on kirjandusteoorias jäänud peaaegu vahele ja see on just see põlvkond, kes praegu peaks aktiivselt tegutsema. Oleks loomulik, et meie väljaande artiklid ja retsensioonid oleksid ajalehtedes ilmuvast teoreetilisemad ning sügavamad ja ka pikemad (praegu paistab küll olevat popp 2-masinakirjaleheküljelise retsensiooni). Seetõttu olen heameelega tellinud retsensioone staažikamatelt autoritelt, kes ei karda teost teinekord ka tutvustada, kuigi seda nn. ümberjutustamist on nii hooliga naeruvääristatud — ikka et küll lugeja ise loeb!

Kuidas selle iselugemisega lood on?

Nüüd on ju moes ütelda, et eesti kirjandust ma üldse ei loe, "Loomingu" esimest poolt ma ei loe, "Vikerkaare" proosat vole ilal lugenud ja luulet ma nagunii ei loe! Selline

FEMINISM TULEB KA EESTISSE, arvab Maimu Berg

ülbe, ülalt alla vaatamine pole praegu iseloomulik üksnes kirjandusse suhtumises, vaid ka paljudest teistest nähtustest kõneldes.

Omal ajal kui Baskin käis Türgis, polnud eestlased seal palju käinud, ja Baskin rääkis oma muljeid igal võimalikul juhul. Mulle näib, et uuemat eesti kirjandust tuntakse praegu niisama vähe kui toona Türgimaad, ja kui keegi on seda lugenud, siis peaks sellest kõnelema igal võimalusel. Nõnda olen ka teinud — lisaks proosa aastäulevaatele "Loomingus" muidki artikleid ning ettekandeid. Paremini oleks muidugi, kui kirjanduse hetkeseisust kõneleksid eri autorid.

Eesti kirjandust on sarjatud kuni piirini, et vajadus selle järele on üldse kahtluse alla pandud.

Olen nõus, et mingit erilist kõrgtaseme kirjanduses pole, aga ei saa ju lõpetada kirjutamist selle pä-

rast, et meist võib-olla keegi ei mahu maailmakirjanduse kriteeriumidesse (need kriteeriumidki pole päris selged). Kirjandust tehakse eelkõige oma rahvale ja eesti kirjanikel pole mingit õigust eestlasi omakeelsest kirjandusest ilma jätta. Pole vist mõtet üle rääkida, kui tihedalt on seotud rahva ja tema kirjanduse eksistents. Ja seda mõlemapoolset.

Ma saan muidugi aru, et võimalus ise oma teoseid avaldada on valandanud praegu grafomaanilise hoo, eriti luules. Ilmub väga erineva tasemega asju, ka niisuguseid, mille tasemest üldse rääkida ei saa. Ent selliseid aegu on varemgi olnud, näiteks 1920-ndate alguses, ja sellised aiad on mööda läinud ning sellesse tuleb rahulikult suhtuda. Võib-

olla paarikümne aasta pärast on mõndagi neist raamatuid päris armas käes hoida — kui oma aja märki. Ja eks aeg selekteeri ise.

Arvan, et aeg ei selekteeri ise midagi, kui meie vaid istume ja ootame...

Kriitika osa meie praeguses ja tulevases kirjanduslikus turus saab olema küllalt keeruline — kas ta peab vaikima ja ignoreerima, kas peab hävitama ja purustama või propageerima ja kaasa minema? Oleks vaja rohkem uusi noori värske pilguga arvustajaid.

Võib-olla on minul endal targem kriitikast tagasi tõmbuda ning tegelda n.ö. oma asjaga. Ja mina pean oma asjaks ilukirjutamist, sellest hoolimata, et seni on olnud

vähe võimalust ennast avaldada. Mulle meeldib kirjutada ja seda ma kavatsen ka teha. Mõistagi tuleb äralemiseks pidada töökohta, sest minna kusagile Saaremaa nurka ja öelda oma perele: "Surge, aga mina teen oma suurt loomingut!" ma ei suuda. Muu töö kõrvalt kirjutatakse ju kogu maailmas.

Minu meelest pole mitte selles peamine häda, et halbu raamatuid ilmub, vaid selles, et head võivad ilmutada jääda, praegusi kirjastamisolusid arvestades. Sinagi oled seni vaid ühe raamatu autor, kuigi see võeti kriitika poolt hästi vastu ja teine raamat on ammüülma kirjastuses ootamas.

Mina olen siiski optimist ja arvan, et küll hea raamat ikka lõpuks ilmub — kas või pärast autori surma. Ja mis minu raamatusse puutub, selle ladu seisab trükkikojas ning küllap on see mingi saatuse sõrm, mis tal ilmumast takistab. Ma olen jõudnud selleni, et ei käi kusagil nõudmas, ei otsi erakirjastajaid (mõnda ma ei usalda ja mõnele ma ei meeldi) — olen olukorraga leppinud ja mis-ki pärast veendunud, et kunagi mu raamatud ikka ilmuvad. Olen ise elus nii palju aega maha lüüsnud, mulle on nii kaua olnud omane minu põlvkonda iseloomustav hilispuberteet, et selle aja, mil mu järgmised raamatud trükitud saavad, suudan ehk ära oodata.

Mida sa mõtled oma põlvkonna, s.o. siis praeguste 40-aastaste hilispuberteedi all?

Tundub, et see on üldse üks väga pueriilne põlvkond, kes täiskasvanuks kas ei saagi või kui, siis on kohe vanainimene valmis. Küpset perioodi nagu ei olegi. See võimaldab olla aja suhtes hoolimatu. Ükskõik kui skeptiliselt me meisse sisendatud mentaliteetidesse ka ei

(Algus eelmises "Sirbis")

Svoboda ja Dubček pole veel Moskvast tagasi ja keegi ei tea, millal nad tulevad. Rahvas kardab nende saatuse pärast. Suureneb resolutsioonide hulk, milles nõutakse nende viivitamatut tagasitulekut.

Tõsiasi, et nad ei tule veel tagasi, võib tähendada vaid ühte. Nad peavad vastu. Nad pole veel alla andnud, nad pole veel alla kirjutanud šantažeerivatele nõudmistele, milleks Nõukogud neid sunnivad. Selle üle, millised need nõudmised on, pole vaja pikalt vaielda. Nõukogude diviiside paigutamine meie läänepiiridele. Jälle sisse seada tsensuur. Personaalsed muudatused valitsuses ja partei juhtkonnas. Alles siis, kui saame teada, millised need nõudmised on, keda vana-dest poliitikutest sunnivad Nõukogud peale meie juhtkonnale, saame teada, kes on kes. Sest nendel dramaatilistel päevadel tühistub viimase kui ühe minevik. Enne kahekümnendat pole enam midagi, päevad enne kahekümnendat augustit on andeks antud, unustatud. Täna ei saa me hinnata kedagi selle järgi, missugune ta oli. Ainult konkreetsed teod võimaldavad meil nüüd teha otsust teise inimese kohta ja ka nende kohta, keda me sõimasime kuude kaupa ja häbistasime kui konservatiive, staliniste, dogmaatikuid.

Kindral Kodaj, kes juunikuus

LADISLAV MŇAČKO SEITSMES ÖÖ

TKP Keskkomitee pleenumil ründas teravalt "Kahe tuhande sõna" autoreid ja nõudis tsensuuri sisseseadmist, teatas nüüd, et ta on kindlalt Dubčeki juhtkonna poolt ja palub oma tollase käitumise eest vabandust. Peaaegu kõik "paljastatud" kollaborandid vannuvad truudust Dubčekile, vabariigile, eitavad ägedalt süüdistusi kollaboratsioonis. Kas nad on siirad? Seda ei või siiani keegi teada. Raadio kordab oma saatetes hoiatusi: ärge laske ennast haarata nõiaja hi psühhoosist! Ärge tehke vigu seeläbi, et kahtlustate ausaid inimesi! Ärge tehke korvamatut kahju kõige kallimale, mis meil on: inimesele! Raadio mõistis vihaselt hukka ühe õpetaja, kes kritiseeris mingis koolis klassi ees õpilast, kelle isa kahtlustati kollaboratsioonis.

Ühel raadioreporteril õnnestus küsitleda Novotnýd. Ja isegi Novotný oleks võinud võita lugupidamise ja usalduse, mida talle enne seda keegi ei olnud osutanud, kui ta oleks distantseerunud okupantidest ja nad ühemõtteliselt hukka mõistnud. Ta ei teinud seda. Ta teatas, et tahab elada nagu eraisik, mitte seksu-

da poliitikasse ei praegu ega tulevikus. Täna on päeval on sellest vähe, kuid sellegi eest on rahvas talle tänulik. Isegi tema ei nõudnud Nõukogude vägede appikutsumist!

Mida tähendavad need päevad, nädalad, kuud? See on inimeste õilsuse revolutsioon! Inimeste terve mõistuse revolutsioon. Voluntaristliku poliitika vastu. Midagi säärase pole veel kuskil ega kunagi juhtunud! Ja see inimlik nägu säilitatakse, see muutub koguni selgemaks raskete katsumuste päevadel, mis ootavad inimühiskonda ees.

Venelased on siin, okupandid. Igati, kes oleks valmis nendega kaasa minema, kuldaksid nad üle, ümbritseksid kuulsusega. Praegu on enneolematu karjääritempoo aeg, kuid Tšehhoslovakkias pole kedagi, kes laseks end pimedusega lüüa. Esimest korda inimkonna ajaloos pole kollaborante. Kuus päeva pärast okupatsiooni pole Nõukogud leidnud veel kedagi, kellele võiksid toetuda. See on neile hirmus poliitiline lüüasaamine ja sunnib neid esinema fantastilise avaldusega: nad pole tulnud

selleks, et segada end riigi seisajadesse.

Nad pole leidnud kedagi ja paistab sedasi, et nad ei suuda lähemal ajal ka mitte kedagi leida. Seepärast on nad sunnitud alustama läbirääkimisi Dubčekiga.

Kuidas niisugused läbirääkimised võivad ligikaudselt välja näha? Nad istuvad suure laua ääres, ühel pool Brežnev, teisel pool Dubček ja Svoboda. Vaatavad üksteisele üle laua otsa. Kuidas tunneb ennast Brežnev, kelle kohta Tšehhoslovakkias liigub juba ringi anekdoot, et tema võimsad kulmud on tegelikult Stalini vuntsid "kõrgemal tasemel"? Kuidas ta vaatab silma nendele, kellele ta kinnitas kaks nädalat tagasi, et sõjaväeline vahelesegamine ei saa tulla kõne allagi ja et ta toetab täielikult ja nuaripleenumi järgset arengut ning Tšehhoslovakkia tegevusprogrammi?

Kuidas ta end tunneb? Tõenäoliselt hästi. Kuidas ta südamustele vaatab? Tõenäoliselt irvitades. Läksite liimile, tuvikesed, me vedasime teid alt, lollikesed, uskusite meie sõnu, poliitilised kapidid, diletandid,

nullid, te pole veel aru saanud minu geniaalsest kassi ja hiire mängust. Kokkulepped Ciernas Tisza ääres? Bratislavas? See oli vaid trikk, diplomaatiline, poliitiline trikk, mu kullakesed! Venalik suudlus oli Kainist venna suudlus! Nüüd vabanda, Aabel! Kirjuta alla, mis ma ette ütlen! Ütle — vabanda, anna andeks, Kain, et sa pidid mu tapma!

Kas ta peaks häbenema? Mispärast? Oma geniaalsuse pärast? Seda ei saa ju keegi temalt oodata. Juba homme on ta innukalt valmis teatama, et Dubček on parim poeg, kelle slovaki ema on kunagi sünnitanud. Ainult kirjutage alla: kirjutage alla, aeg ei oota, iga tund on praegu kallim, see rumal ja arulage maailm on juba niigi teie totra venitamise pärast närviline, maailm ei suuda taibata, kuidas te võite niisugused olla...

Nad kirjutavad alla. Võib-olla tunni pärast, võib-olla kahe tunni pärast. Kuid veel pole kirjutatud. Pole veel selleni jõudnud. Svoboda teatab, et hiljemalt eeloleval ööl on ta tagasi Prahast kas kokkuleppega või ilma selleta...

Nad kirjutavad alla, et on nõus Nõukogude vägede viibimisega Tšehhoslovakkias, sest nad ei saa selle vastu niikuinii olla, see on juba fakt ja Tšehhoslovakkial pole mingeid võimalusi midagi muuta. Nad kinnitavad allkirjadega Varssavi lepingu kehtivust, milles nad pole kunagi kahelnud. Isäranis tähtis on see, et nad kirjutavad

suhtunud, oma jäljed on see meisse jätanud. Stalinlikult mentaliteedilt hipilikule üleminek oli ikkagi üsna jube sumps — selle tagajärg on üpris kummaline. Võib-olla taandub sellele kogu kuuekümnendate põlvkonna liialdatult ülereklaamitud fenomen.

Kas äratundmisele, et sinu peamine kutsumus on ilukirjutamine, oled jõudnud alles nüüd?

See teadmine on mul olnud lapsest peale. Ent üks asi on see, mida tahan teha, teine asi see, mida suudan, ja kolmas, mida pean tegema. Nüüd olen otsustanud kirjutada ega mitte mõeldagi sellele, kas mind avaldatakse.

Mida arvad meie kriitikast?

Arvan, et kogu see toon, mida kirjandusest kirjutades ja kõneldes praegu kasutatakse, muutub aina ebameeldivamaks — ka neile, kes seda ise kasutavad. Midagi on lahti. Mulle ei meeldi see, kuidas ma ise teinekord kirjutati, ja see, kuidas teised kirjutavad: jõhkruks ja labasus, see nõukogulik mõju, mida igal pool meie ühiskonnas näeme, on jõudnud ka kirjandussfääridesse ja, kuigi äratundmatul kujul, aga siiski avaldub ka kriitikas. Ka omaaegsed tippkriitikud olid varases nooruses mõnikord ramedad, ent kui Eesti Vabariik oli juba mõnda aega eksisteerinud ja oli võimalik inimese sisemine väärikus, muutus suuresti ka kirjutamismaneer. Praegu, mil rühme ühest sabast teise ja meie ainuke rõõm on, kui oleme natuke defitsiiti kätte saanud, on inimesel raske olla väärikas ja meie praegune vääritus, labasus ja jõhkruks, miks mitte ka vaesus, mõjutab kõike; ka kirjutamismaneer.

Räägid just nagu minu mõtteid. Olen ikka ja jälle imestanud, miks peetakse huvitavaks vaid seda, kui kellelegi on otsesõnu ja teistmoodi mõtlema võimalust jätmata lagipähe lajatatud. Kammerlikumaid toone ei tunnista. Lõppematu forte sööb kuulaja närvid läbi...

Kriitika on ju eriti oma aja peegel. Mitte et ta kajastaks oma aega peegeldavaid teoseid, vaid ta peegeldab kogu aja mentaliteeti. Lisaks on selline ramedus ka mood, mis tuli kriitikasse 1980. aastate algul või varemgi ja nüüd üha jätkub.

Veel häirib mind kriitikas see, kui ei hoita lahus kirjandust ja selle tegijat, kui teose vahendusel rünnatakse autori isikut. Meil rünnatakse autorit isegi seepärast, et ta on nais-terahvas, näiteks kuulutada kõik naiste kirjutatu täidide tegevuseks — kirjutavad tädid —, seega on asi paigas. Selleski suhtumises näen soveti pärandit (et mitte öelda russia —) — naised degradeeritakse baabadeks ja probleem nendega peaks siis nagu iseenesest taanduma. Kogu maailmas suuresti levinud feministliku kirjandusteaduse taustal võib aga arvata, et meie meestel on lihtsalt naiste ees hirm.

Kuidas kujutad ette feminismi Eestimaal?

Eestis pole feminism kunagi läbi löönud, on ju meie keelgi ühesooline, mõtteviis aga on kindlalt keelega seotud. Kes kuulutab siin end feministiks, peab arvestama, et tema üle naerdakse.

Prantsuse feminismiuurija Hélène Cixous on öelnud, et me oleme keele kaudu aheldatud meheliku tahte külge ja see mehelik tahe on vorminud filosoofia, kunsti ja poliitika diskursi, millega naised peavad

kohanema. Meil pole feministlik hoiak populaarne, eriti veel nüüd, mil oleme teinud täispöörde ja hakanud imetlema koduperenaist ning viljelema mingit madonnakultust. Ma olen alati püüdnud opositsioonis olla ja olen seda ka praegu. Kasutades tänast võimalust avalikult esineda peaksin vist enda feministiks kuulutama, ja kui ma ei kavatseks tõmbuda ilukirjandusse, ilmselt asuksin aatellise võitlusse...

Kas tähendaks see poliitikasse astumist?

Kirjanikuna ei tahaks ma ennast ühegi poliitilise parteiga siduda, ehkki arvan, et rohkem naisi võiks meie poliitikas olla küll.

Millisena kujutad oma feministlikku joont kirjanduses?

Soome kirjanik Eeva Joenpelto on deklareerinud, et kirjutades unustab ta oma soo. Minu meelest on see absurd ja ka Joenpelto enda looming näitab, et see pole tal õnnestunud. Naiskirjandus on olemas, kas tahame seda tunnustada või ei. Ühe mu novelli puhul tegid mees-kollegid mulle etteheiteid, et püüan kirjutada nagu mees. Püüdsingi, aga nad olid mu läbi näinud. Ja olema on ka feministlik kriitika, nagu eespool ütlesin. Olen "Keelele ja Kirjandusele" tellinud palju kaastööd just naistelt. Esiteks seepärast, et mind huvitab naiste arvamus (mitte naised naistest, vaid näiteks Mati Undi romaani), ja teiseks on naised alati oma töö tähtjaks ära teinud, või kui ei, siis on vabandanud ja veidi hiljem teinud. Mehed, eriti noored, kaovad oma kaastööga nagu musta auku ja sealt ei tule tihti midagi. Näiteks tellisin möödunud aasta septembris ühelt väga andekalt noormehelt retsensiooni teise

väga andeka noormehe raamatule ja tänavu juulis ta ütles, et ta seda ei tee...

21. juuni "Sirbis" kuulutas Mait Raun kogu sõjajärgse eesti kirjannikkonna privilegeeritud klassiks ja sellega seoses on eesti rahval veel üks suur patt kanda — meie olemasolev kirjandus ja kirjanikud. Armu saavad Mait Raunalt vaid mõned parteikaaslased (mitte kunstiaseme, vaid parteilise kuuluvuse põhjal, niisiis mitte teosed, vaid nende autorid). Mida sina sellest kõmu tekitanud artiklist arvad?

Minul (ja mõnel teiselgi) oleks praegu hea kuulutada, et ma ei kirjutatud varem poliitiliste olude tõtu ja hakkasin kirjutama alles siis, kui olud paremaks läksid. Tegelikult ma lihtsalt ei võtnud end kätte ja killustasin end igasuguste asjade vahel, ehkki sellises minnalaskmises võis aegki kaudselt süüdi olla. Mis aga siis oleks saanud, kui keegi poleks kirjutatud ainult sellepärast, et kirjutajana on ta liiga privilegeeritud! Poliitikule või moralistile ei tarvitse see meeldida, kuid kes on loodud kirjanikuks, see kirjutab, ükskõik, mis ka oleks. Ja tahab ka avaldatud saada. Vähemalt loovisikule peaks see selge olema. Mind on alati hirmutanud fanatism (mõnikord ka naerma ajanud), pime viha ja nägemisnurga ahtus. Mõnda inimest ei näe üldse enam naeratamas, või kui, siis vaid sarkastiliselt mui-gamas. Selles on peaaegu midagi psühhopatoloogilist. Haiges ühiskonnas peaksid vähemalt humanist ja esteet oskama hoiduda sallimatusse nakatunast. Ja ega meil ole ka

võimalust kedagi niisama lihtsalt kõrvalle heita, selleks on meid liiga vähe. Meie on suur kaotus seegi,

kui kas või üks inimene emigreerub.

Siit ka viimane küsimus sulle. Kunagi seisis ka sina küsimuse ees, kas minna elama Saksamaale või jääda Eestisse — oled sellest mõjusalt kirjutatud oma romaanis. Täna seiseks oled saanud üsna palju reisi, kas nüüd oled leidnud maa, kus arvad, et võiksid elada (peale Eesti muidugi)?

Nüüd, kui meil on võimalus liikuda, on emigreerumine mulle täiesti arusaamatu, varem oli üks äraminimise veenvaid põhjusi meie suletus. Sellega, et on alati saada deodoranti ja WC-paberit, harjub inimene ühe kuuga. Mis aga saab edasi? Igal inimesel on ju oma maa, keelekeskkond, sõpradeping, kellega suhtleb, omad põhimõtted ja harjumused, ja ma ei kujuta ette, et ükski emigreerunud inimene, kui ta on vähegi keerulisema hingelaadiga, saaks end tunda õnnelikuna, mingi okas jääb ka kõige küünilisema inimese hinge. Mina, kes ma tahan kirjutada, ei kujuta end kusagil mujal elavat, mina tahan elada Eestis.

Samal ajal poleks mul midagi selle vastu, et elada ja kirjutada mõned kuud näiteks kuskil Itaalia mägilas või Saksa väikelinnas. Inimesele peab jääma vaba valik. Ma ei oska ka kedagi hukka mõista, kes ära läheb, on ju loomulik, et inimene elab seal, kus tahab. Ei saa ometi kedagi kohustada elama sellistes tingimustes nagu meie praegu elame, kui tal on kusagil mujal võimalik paremini elada. Kuid niisugustel asja läinutel mugavama elu otsijatel ei ole Eesti asjades küll enam midagi kaasa rääkida — nad on vahetanud need enese heaolu vastu.

Kirja pannud
ENE VEIPER

alla tsensuuri taastamise nõudele.

Tsensuur... Kategooriline tsensuuri sisseseadmise nõudmine reedab, et Nõukogusid vaevab kõige rängemalt Tšehhoslovakkia areng. Sellepärast nad tulidki, selle ees on neil kõige suurem hirm.

Tšehhoslovakkia ajakirjandus oli pool aastat vaba, nii vaba, nagu mitte ükski ajakirjandus maailmas. Mis oli selles iseäralikkus? See oli vaid teiste sotsialistlike maade konstitutsiooniga sarnase sotsialistliku konstitutsiooni paragrahvi täitmine. Selles konstitutsioonis kinnitatud kodanikuvabaduste ühes lõigus on tagatud ka ajakirjanduse vabadus. Konstitutsioon ei sisalda sõnagi selle vabaduse kitsendamisest. Ajakirjandus on vaba, kõige vabam maailmas, nii seisb konstitutsioonis ja seal pole sõnakestki tsensuurist. Seaduslikku tsensuuri pole Tšehhoslovakkias iialgi olnud. Institutsiooni, mis tegeles tsensuuriga, nimetati "abistajaks". Tsensur ei tohtinud ajalehest ainsatki artiklit kõrvaldada, ta võis vaid "nõu anda", et vältida juhulike artiklite avaldamist. Alles siis, kui "nõuanded" kuulda ei võetud, võis ta keelduda panemast pitsatit, ilma mille-ta ajaleht ei saanud ilmuda.

Tšehhoslovakkia parlament andis välja seaduse, mis keelustas tsensuuri.

Dubčeki kuritegu seisib selles, et ta püüdis valitseda rangelt konstitutsiooni ja õiguse kohaselt. Esmakordselt ei teinud või-

26. novembril 1989 Kõrgemas Kunstiõpetuskoolis. Praha kevad '68 oli pöördunud Praha sügiseks '89.

muletunud rühmitus mingeid "puhastusi". Novotny lahkus ise, kui sai aru oma positsiooni kokkuvarisemisest. Talle seletati kannatlikult, et ta seisab arengu-teel risti ees, võtku omaks tohtu kahju, mida ta on teinud, ja tehku oma järeldused. Teda oleks võidud võimult kõrvaldada üheainsa otsusega, lavastada tema "mahavõtmine" samasugusel viisil, millisega vabanes tema teistest, kui oli võimuvõitluses nendest jagu saanud. No-

votny astus tagasi siis, kui talle oli selgeks saanud, et ta on täiesti maha jäetud ja et tema vastu on isegi tema armualused.

Dubčeki kuritegu seisab selles, et ta toimis rangelt olemasolevate seaduste järgi. Kehtivad seadused kujutasid endast venivaid paragrahve, olid laialivalguvad ja auklikud, nende järgi polnud kerge toimida, kuid nad olid seadused, ja Dubček nõudis seaduste austamist ja nendest kinnipidamist.

Dubčeki kuritegu seisab ka tema idees teenida, aga mitte kama mandada rahvast. Ta seadis parteis sisse salajase hääletamise, mis pidi olema eeskujuks ka rahva esindusorganite valimisel. Dubčeki vaadete kohaselt ei tohtinud kellelgi olla pretensioone pidada oma ametit igavesti, juhtival kohal võis olla vaid see, kes oli saanud sinna rahva tahtel, ja ta võis olla oma kohal ainult nii kaua, kuni talle kuulus rahva usaldus. Seda oli Brežnevilt õud-

ne ette kujutada!

Dubčeki kuritegu seisab tema inimlikkuses. See paistis liigagi selgelt silma. Tuhandetel rängalt kannatada saanud inimestel oli õigus veretasule, kuid keegi ei teostanud oma õigust. Ajakirjandus avaldas aeg-ajalt jutuaajamisi vallandatud poliitikute ja funktsionääridega, kes olid sooritanud hirmsaid kuritegusid inimesuse vastu. Oli jutuaajamine peasüüdistaja Urválekiga Slánsky protsessis. Oli jutuaajamine tollase julgeolekuministri Bacilekiga. Jutuaajamine ühe kõige jõhkrama ülekuulaja Doubekiga. Need olid väga ebatavalised jutuaajamised, ajakirjanik esitas kohvitassi taga küsimusi, kuidas te küll võisite midagi niisugust teha? Kuidas te võisite mõelda, et kõik see on õige? Mida te praegu sellest arvate?

Ja kui Doubek vastab — jah, ma tegin niisuguseid halbu asju, jah, ma olin niisugune, nagu minust räägitakse, — siis rahvas, kes seda loeb, ohkab, et see Doubek polegi kõige suurem närakael, ei keeruta ennast välja nagu mõni vanamoor, ei aja süüd teiste kaela, ei katsugi teeselda, et ta pole milleski süüdi...

Dubčeki kuritegu seisab selles, et ta rehabiliteeris süütud tagakiusatud, vangimõistetud, hukatud. See veel puuduks, et nõukogude rahvas hakkaks Brežnevilt sedasama nõudma!

Tõlkinud
LEMBIT REMMELGAS

● Tänavu Tallinnas toimunud Balti teatrikevadest teid liikumas näha ei olnud...

Olin tõesti meie teatri kuueliikmelise esinduse koosseisus ära Kanadas, kuhu meid kutsus ja kus meid vastu võttis endine vanemuislane Erika Solom. Peamiselt tema asjakorraldusel esinesime ka kontserdiga Toronto Eesti Majas, kus aratasime üllatuslikultki laia huvi. Muidugi saab "Vanemuise" suurune teater nii napi esindusega (laulja, kaks tantsijat, kaks näitlejat) pigem huvi äratada, kui seda rahuldada. Arvan, et rahule jäid küll need, keda siin oma kava ette valmistades publikuna kujutlesime. Esinemisvõimaluste mõlemapoolsete kitsikuste kiuste pälvisime igatahes tänuliku ja südamliku vastuvõtu. Lubatagu siin veel kord meenutada meie põhivastuvõtjaid ning abistajaid Erika ja Rudolf Solomit, professor Olev Trässi perega, doktor Enn Jommi perega, pr. Sigrid Valget, pr. Hilja Auna, pr. Lydia Aruvalda, pr. Valve Talit, hr. Eerik Purjet, hr. Charles Kipperit jpt. — arvatavasti on nimetatute hulgas mitmeid siinsetele kultuuriinimestele tuttavaid väliseestlasi. Tähelepanu eest oleme tänulikud Eesti Kunstide Keskuse presidendile Stella Kersonile ja Eesti Vabariigi aukonsulile Kanadas Ilmar Heinsoole. Meie suhtlus Kanada eestlastega on juba jätkunud ja jätkub tulevikuski. Kasutan siin võimalust neid kauge maa tagant tervitada.

● Kas oli võimalik tutvuda ka Kanada teatriga?

Kanada teatrikorraldus ja teatrielu, niipalju kui põgusalt oli võimalik tähele panna, on teistsugused kui Euroopas, näiteks Saksamaal, aga ka Eestis, kus on kujunenud kindel püsisteatrite võrgustik. Kõige sagedamini pole lavastuse taga Kanadas mitte teater meie mõistes, vaid lihtsalt määndžerikontor mingi teatriprojekti realiseerimiseks. Meie püsisteatrite poole tendeerivad mõne joone poolest pigem nende stuudioteatrid.

Ühe niisuguse kontori korraldatuna nägime Torontos O'Keefe'i Keskuses Alban Bergi ooperit, esmaklassiliselt lauldud, aga mitte päris ilma küsitavusteta lavale toodud "Lulut". Kui omaenda kontserdi puhul võisime täheldada võimaluste ja vajaduste teatavat vastuolu, siis O'Keefe'is nägime võimaluste ning otstarbekuse teatavat vastuolu. See viimane kujundab aga Kanadas teatrimentaliteeti, mis meile on mõneti võõras ja loodetavasti võõraks jääbki.

Ühel ennelõunal oli mul võimalik vaadata, kuidas teeb proovi Eesti Rahvusteater Kanadas.

● Jutt läks vahepeal stuudioteatritele. Mida arvate Eestis teatritest?

Täisväärtuslik kultuur vajab igasuguseid teatrivorme ja mitmeid teatrilaade. Ka mitmeid teatritüpe. Stuudioteatrid on ja jäävad oma-publiku-teatriteks, rahuldama teatava eripäraga vaatajaskonna kunstitarvet. Ning nad lagunevad koos selle oma referentsgrupiga. Nad on monofunktsionaalsed, sellepärast võiks neid olla hästi palju.

Foto: MEELIS LOKK

LINNAR PRIIMÄGI:

"PÖÖRDE TOOMINE TEATRISSE POLE ÜHE HOOAJA TÖÖ."

las sünnivad ja kustuvad, peasi et midagi toimub, et teatrimõte liigub.

Niipalju kui ma Eesti ning eeskätt just Tartu stuudioteatrite probleeme tean, on nende häda selle oma tegeliku kultuuriülesande mittemõistmises, ülemääras soovis jälgendada teatrikorralduslikult riiklikke polüfunktsionaalseid ja kalleid püsisteatriteid. Kujutavkustis tehakse vahet eneseküllase naivismi ja professionaalset kunsti jälgendada püüdva isetegevuse vahel — miks mitte rakendada seda küllalt tinglikku, aga siiski põhimõttelist eristust ka teatrikunsti puhul?

● Milline on muusikateatri osa Linnar Priimäe juhitud "Vanemuises"?

Praegu oluliselt kasvav, võiks öelda isegi, et taastekkiv. Eelmine hooaeg oli "Vanemuises" üsna selgelt muusikateatri-

hooaeg ja see tendents peab jätkuma. Juurde tuleb uusi noori hääli ning arvestatavat repertuaari. Selle eest kannavad püsivat hoolt teatri peadirigent Endel Nõgene ja lavastajana Ülo Vilimaa.

Senisest keerulisem on praegu balleti seis, trupp on endiselt komplekteerimata. See seab lavastajatele oma piirid. Aga eks vaesus ole alati olnud ka leidlikkuse ema. "Vanemuise" muusikalavastusse on meie praegune balletikoosseis igatahes kaasatud küllalt ulatuslikult.

● Millised on "Vanemuise" draama põhiprobleemid?

Kaks aastat tagasi ütles Kulno Süvalep ajakirjas "Teater. Muusika. Kino", et "Vanemuine" on keskpärane teater. Kui me nüüd küsime, kas vahepealse kahe aastaga on toimunud märgatavat muutust paremusele, siis peame ausalt vastama: välja ar-

vatud mõned esileküündivad saavutused — ei. Kunagise teatrikriitika ja nüüdse teatrijuhi-na võin öelda, et vaevalt leidub Eestis kedagi, kes seda olukorda vaeks kriitilisemalt kui vanemuislased ise. Aga muidugi ei ole olukorrasse pöördetoomine mitte ühe hooaja töö. Teatri mainet ehitatakse üles pikaldaselt. Ja põhjaniminevatest muudatustest seejuures ei pääse.

● Kas muutub ka näitlejaskond?

Näitlejaskond muutub tegelikult pidevalt, ikka on keegi teatrist lahkunud ja keegi juurde tulnud. Algaval hooajal hakkab meil täie jõuga tööle Kärt Tomingas, lahkunud on laulja Väino Karo ja näitleja Jüri Lumiste. Mõlemad viimati nimetatud lahendasid niiviisi oma juba aastaid tagasi alanud probleemid. Jüri Lumiste on näitlejatööst eemale jäädes katsetanud Evald

Hermaküla omaaegse stuudio laadis teatrit teha kooperatiiviga "Kullervo" ja, niipalju kui ma aru saan, viimati ka oma "Castrozza"-lavastuses "Vanemuises" ning Tartus õiget väljundit leidmata suundunud tööle välislopingute alusel. Jürit ammu tundes võin öelda, et ilmselt ongi stuudioteatri juhtimine praegu tema suuremaks kutsumuseks kui tegelik näitlejatöö. Oht on aga selles, et ta seda oma ainsat harjunud teatrivõimalust — stuudioteatrit — võtabki "teatri kui niisugusena", nägemata, et see on ainult üks võimalikke teatrilaade väga paljude hulgas. Aga see on juba osalt ka professionaalsuse küsimus. Stuudioteatrikoolitus häälestab paratamatult ikka vaid ühele stiilile, kuna seevastu professionaalne süstemaatiline koolitus annab ikkagi eeldused teatavaks universaalsuseks. Iseasi muidugi, kuidas neid eeldusi kuskil rakendatakse. "Vanemuises" aastal 1991 pole võimalik tervikuna teha Evald Hermaküla stuudiot aastal 1975, olgu mälestused meile kui tahes kallid. Aga loomulikult jääb "Vanemuine" ka edaspidi valla selles laadis lavastuskatsetustele.

● Mida te arvate meie tänasest teatrikriitikast, kultuuri- ning üldse ajakirjandusest?

Ma ei pea õigeks vaidlustada ühegi kriitiku hinnangut. Aga mind on alati huvitanud see teadvuse struktuur, mis on ühe või teise arvamusalalduse taga. Nimetatud struktuur ei kattu päriselt erialase mõisteparaadiga, pelgast teatriterminoloogia korrastamisest siin ei piisa. Küsimus on pigem kultuuritaustas ja selle sügavuse mõõtmis. Aga ma lootan selle teema juurde kunagi pikemalt naasta.

Mis puutub ajakirjandusse üldse ja kultuuriajakirjandusse sealhulgas, siis siin on meil lõplikult eristumas omad bulvariväljaanded, ehkki vahepeal käis teatav bulvaarsuse laine üle kõikidest eesti ajalehtedest ning kultuuriajakirjadest. Aga juba on osa neist jälle soliidisust eelistama hakanud.

Et ka pattu pihtida — olen isegi mõnda inimest, kellest hoolin, hoiatanud selle eest, kuidas mõni kõmuleht nende sõnadega võib ümber käia. Bulvarilehte eristab muudest nimelt aususe ning au konflikt.

Soliidsete kultuuriväljaannete kohta võib ennustada, et tuleval aastal ootab meid seoses väljaannete hinna tõusuga vist täiesti uus kultuuriinformatsiooni levimise võrgustik: ükski autor ei või enam teada, kes või kas üldse keegi tema kirjutist loeb. Igatahes võimenduvad juba praegu tekkivad probleemid. Nii näiteks käsitan ma siinset juttu järjena oma hooaja kokkuvõttele juulilõpu "Postimehes". Aga kui paljud "Sirbi" lugejad on "Postimeest" lugenud? Kommunikatsioon on muutumas pudelipostiks. Selle üle tasub mõelda kõigil vaimuinimestel.

Küsinud
JAANUS KULLI

Foto: HANNES OJA

Toronto Eesti Majas 21. aprillil 1991 pärast kontserti: Stella Kerson, Aleksandr Kikinov, Alla ja Tiit Lilieorg, Erika Solom, Vivian Kallaste, Ago-Endrik Kerge ja Linnar Priimägi.

(Algus eelmises "Sirbis")

Festivali kõige olulisem esinemiskoht on 1947. aastast paavstilossi siseõu. Etendused algavad kell 10 õhtul, kui on juba täiesti pime nagu meie augustiöödel. Must tähistaevas, prožektorid, kõrged müürid, tornid, võlvid, karniisid loovad tausta. Suure lavapoodiumi seest tõusevad luugid tarvilike dekoratsioonide detailidega. Hiiglaslik tellingtribüün, mis mahutab kuni kaks ja pool tuhat pealtvaatajat. Nägime Pariisi "Théâtre National de la Colline" trupi esituses teatri kunstilise juhi Jorge Lavelli lavastust "Barbaarsed komöödiad", hispaania sajandi vahetuse klassiku Ramón del Valle Incláni näidendite järgi. Tegevus kandus selles pilkases Lõuna-Prantsusmaa öös eelmise sajandi Hispaaniasse, kus maa-härra Don Juan Manuel Montenegro — naistekütt, joodik, tapja — valitseb oma talupoegi, armastab neid keerulise, vastuolulise armastusega. Peale tungib uus ühiskond, endine, feodaalne talupoeglik Euroopa laguneb. Etendus oli galerii paljudest saastustest, suure hulga tegelastega. Rikkalik pannoo, hoogne, kirglik, ent sageli ka lihtsalt eepiliselt lugu edasi jutustav. Ent lugu kui selline kõidab teatris üha vähem ja vähem... (Juuli lõpul tuli paavstilossi õuele esinema balletitrupp Frankfurdist ja veel hiljem anti paar kontserti pärsia muusikast.)

Meie jaoks kõige olulisema etenduse nägime kohe teisel Avignoni-õhtul. Kui 6 aastat tagasi sai festivali naelaks Peter Brooki lavastatud "Mahabharatha", siis nüüd kujunes selleks tema lavastatud Shakespeare'i "Torm". "Mahabharatha" etendati linnast väljas, ühes vanas karjääris; "Tormi" 30 kilomeetri kaugusel asuvas väikeses külas mägede jalamil. Samad olid ka paljud näitlejad. "Tormi" proosatõlke tegi Jean-Claude Carrière, keda Brookiga seob kauaaegne koostöö (ka "Mahabharatha" stsenaariumi kirjutamisel), üks muusika autoreist Toshi Tsuchitori on samuti kaua Brookiga koos töötanud nagu ka lavakujundaja ning kostüümide autor Chloé Obolensky. Enne on Brook lavastanud "Tormi" veel 1957., 1963., ja 1968. aastal.

Peene valge liivaga kaetud ristkülikukujuline plats. Fooniks vana, rohtunud müürikatke. Mõned bambusridvad näitlejate käes, üks riie, mis lõpuks liivale laotati, mõned väiksemad rekvisiidid — ja ongi kogu kujundus. Mängisid neegrid, jaapanlased, mulatid ja valged. Prantsuse keele oskajad tunnetasid ilmselt ka eri aktsentide mõju. Oli erinevaid teatrikoole, mängustiile, ent kokku moodustas see kõik orgaanilise, universaalse terviku. Mäng oli lihtne, selge, emotsionaalne. Pagendatud Milano hertsogit Prosperot mängis pikk kõhetu neeger Sotigui Kouyaté, kelle esinemises oli idamaist rahu, tarkust, väarikust. Tema abilise, vangistatud vaim Ariel, oli hiiglasuur neeger, erakordselt temperamentne, nn. füsioloogiline näitleja Bakary Sangaré. Lau-

Festivali naelaks oli Shakespeare'i "Torm" Peter Brooki lavastuses.

INGO NORMET

TELKIDEGA AVIGNONIS

esines David Bennent, kes kurja orja Calibani osas oma väikeses kasvu kompenseeris tohutu hingejõu ja liikuvusega. Esinemisplatsi kõrval istus väike ansambel trummide, gamelanikellade, flöötidega. Kasutatud oli eri mängustiile (aafrika rituaalsed tantsud, jaapani no-teatri maske), kõik valitud suure fantaasia, teatrikogemuse, maitse ja ka ökonoomsusega. Ma ei tea, kas "Torm" saavutab samasuguse tunnustuse kui "Carmen" või "Mahabharatha", mis oli leidnud oma hiilgava, täiusliku vormi, ent näha Brooki ja tema kaaslaste otsingute teed, tarkust, maitset, oskust valida — seda oli juba väga palju. Paraku oli paljudes teistes nähtud etendustes huvitavate ideede ja meisterlikkuse kõrval tunda ka suletust, sumbumist, vähe teatraselt avastuslikku. Brook köitis lihtsusega, millega ta esitas oma lavastuse keeruka maailma.

Järgmine festivalietendus, mida õnnestus näha, oli noorema põlvkonna lavastaja Vincent Colini kompositsioon Charles Darwini, Jules Verne'i, Leconte de Lisle'i, Claude Levi-Straussi ja paljude teiste reisimeeste, kirjanike, etnoloogide testidest "Väike põhi otsib suurt lõunat". Järjekordne kaunis õu, sedakorda endises tselestiinlaste kloostri, etendus reisimisest, eri kultuuride kohtumisest. Lavastus oli sündinud maailma ühes lõunapoolseimas linnas, Ushuaias, Tulemaal, prantsuse ja argentiina näitlejate koostööna. Kõigepealt etendati seda Ushuaia endises vanglas, prantsuse ja hispaania keeles. Jutt oli reisimisest, kohtumistest eri kultuuride vahel, oli stseenikeste rida, varjuteatrit, filmi ja muusikat. Kohati tuletas lavastus meelde endisaegseid koolilavade montaaže, ent lõpukujund — filmikatke nüüdisaegsest reisimisest

reaktiivlennukiga, mille taustal tegelased vana tantsu tantsivad, oli meeldejääv.

Heiner Mülleri näidendi "Tsement" Fjodor Gladkovi samanimelise romaani järgi oli oma teatriga lavastanud prantslane Michel Dezoteux. Kuid kogu aeg oli tunne, et midagi on valesti... Küll prantsuse vana haigla õuel, ent ehitatud pomposne, tuttav dekoratsioon — tööstusmaastikud, lagununud kuldne teatriportaal, mingid ülimuslikud kuldseid loozid. Ja mängustiil — see oli 1950., 1960. aastate vene teater, selliste lavastajate nagu Ohlopkov, Ravenskih, Gontšarov plakatlik realism, sekka ka veidi Ljubimovit. Piitsutatud kired ja küllaltki esmased assotsiatsioonid. Prantslaste esituses oli seda kitsi, "venelaste mängimist" teatud piirini ju huvitav jälgida, ent mitte nii kaua, kui etendus kestis...

Elav klassik Armand Gatti, (s.

Varjuteater Vincent Colini kompositsioonis "Väike põhi otsib suurt lõunat"

Armand Gatti improviseeris etenduses "Auklike päevavarjudega keisrid"

1924) dramaturg, teatri ja kinolavastaja improviseeris koos Avignoni ümbrusest kogunenud noortega etenduses "Auklike päevavarjudega keisrid" ühel avarasse muuseumisaali ehitatud poodiumil. Schönbergi muusika saatel oli kaks liikuvat kõnekoori, kellest üks esindas juutide, teine palestiinlaste ajalugu, põhimõtteid, seisukohti. Noored, kaasa arvatud kaks tüdrukut ratastoolis, olid väga huvitatud, väga ekspressiivsed.

Teha valikut off-festivalil etendunud 364 lavastuse hulgast oleks eeldanud prantsuse teatri ja teatritegijate põhjalikku tundmist. Nii külastasime mitut etendust juhuslikult ("kohe algab kõrvalmajas") ja mõnda ka teadliku huviga. Ent suurimad üllatused olid juhuslikult nähtud etendused. Üks kõige omapärasemaid lavastusi, mida nägin, oli Claude Esnault' lavastatud Sigmund Freudi tekst "Meeltesegadus ja unenäod Vilhelm Jensen'i "Gradivas"". Suur diivan ja puuslik-kuju, mis koosnevad detailidest, suures osas mitmesuguse suurusega sahtlitest ja mida siis etenduse vältel kokku pannakse, diivani eri pooli punase paelaga kokku sõlmides. Ühe mehe ja ühe naise mängu visuaalne illustatsioon ei mõjunud seekord sugugi lapidaarselt pealetükkivana, vaid oli huvitav ja vaimukas.

Nõukogude Liidust oli festivalile kutsutud usbeki teatrituudio "Molokot" Abdurahman Abdunazarovi lavastusega rahvusklassiku Hakim-zade Hamza teoste järgi.

Sõltuvalt sellest, kuidas kellegi õnnestus kuhugi sisse pääseda, nägime veel kümneid lavastusi. Oli rõõmu, oli ka pettumist, igavustki. Igalt poolt kokkusõitnud publikut jätkus kõikjale, ent oli ka hõredamalt väljamüüdud saale, näiteks meeleolukas kontsert šansooni ajaloost südaõises väikeses varieteesaalis vaid 8 kuulajale. Rahvuspühal, 14. juulil, kui etendusi ei toimunud, käisime Arles'is ja Marseille's. Kaunid linnad, ujusime tulisoolases Vahemeres. Tagasi koju oleme jõudnud väikeste gruppidega — kes suutis napi rahakotiga kauem vastu pidada, kes vähem. Tagasisõidupilet Marseille-Leningrad andis võimaluse soovi korral peatuda nii mõnelgi pool (Brüssel, Aachen, Köln; osa trupist jälle Strasbourg, Offenburg). Kirjutan nii palju olimest, et tõendada — ka suhteliselt napi raha on noortel võimalik iseseisvalt reisida, ilma et keegi toidaks, majutaks, vastu võtaks. Peale 900 rubla eest ostetud edasi-tagasi raudteepileti oli meil inimese kohta kaheks ja pooleks nädalaks paarsada dollarit. Selle eest maksime kämpingud, sõitsime metroode ja bussidega, broneerisime raudteel kohti, sõime. Enamikku muuseumidest, näitustest ja etendustest õnnestus prantslaste lahkel vastutulekul tasuta külastada. Ilmselt on väga individuaalne, mida keegi meist sellelt õppereisilt eluks kaasa sai. Kuid teatri- ja ka maailmapildi avardumisele aitas see kindlasti kaasa.

VENELASED MAAILMA
KUNSTITURUL

Eks meigi siin ole tundnud, mida tähendab kunstnike üleminek võrdsustavalt sotsialismilt turumajandusele: hädaldamist on selle üle, kuidas leida endale õige hind, kuidas arvutada seda erisuguste rahadega, millisele galeristile või ülesostjale tasub end müüa, millisele mitte, miks vana sõber teenib nüüd kõva raha, mina aga mitte jne. Kõik see on aga kõõmes selle kõrval, mis toimub Moskvas ja teistes suurtes Venemaa kunstikeskustes. Ega mõned ärimehed asjata räägi, et Eestisse pole mõtet tulla — siin ei liigu raha. Paistab, et kunstis on samuti — mingist maailma kunstiturule jõudmisest pole kaugeltki veel juttu, järelikult on vara rääkida eesti kunsti või kunstniku rahvusvahelisest hinnast.

Ometi toimivad meilgi protsessid, mis nii või teisiti süvenevad. Ja kuigi me eriti enam ei taha teada, mis juhtub ida pool, on kasulik heita pilk poleemikale, mis käib Moskva juhtivates kunstiajakirjades — sealsed mastaabid on hoopis teised ja nimetatud küsimused seega valulisemad kui meil. Vaevalt on seal üldse kellelgi täit pilti, palju kunsti üle piiri veetakse — igal juhul on üks Moskva kriitikute kindel, et kunsti väljavedu hakkab järele jõudma nafta ekspordile. Algas see kõik juba varem, kui vene avangardi (nii klassikalist kui uuemat *underground'i*) viidi välja hõlma all. V. Tarassov, kelle põhjalikule artiklile käesolev ülevaade paljuskutugineb (vt. "Tvortšestvo" 1991, nr. 4) toob mõningaid huvitavaid andmeid. Maailma suurim kunstioksjonite korraldaja "Sotheby's" alustas vene avangardi tutvustamisega juba 1970. aastatel, "Christie's" ja "Philips" tulid kaasa alles perestroika laine-ga. Ajad olid kakskümmend aastat tagasi muidugi teised: nii müüdi D. Šterenbergi näitüürmort "Sotheby's" oksjonil 1973. aastal 150 naelsterlingi eest, 1989. aastal maksti sama autori eest aga 20 900. Siinjuures peab arvestama, et tõeline kunsti ostmise buum maailmas algas alles 1980. aastatel, kuid selline vahe on ikkagi kõnekas. Või teine näide: 17 aastat tagasi maksti I. Kljuni "Arhitektoonilise panno" eest 5000 naela, nüüd müüdi sama töö 170 500 naela eest!

Vene avangardi tõus maailmaareenile ("Soviet art boom") algas 1988. aastal Moskvast toimunud "Sotheby's" oksjoniga. Oma töö tegi perestroika, mis tõi välja aastakümneid sügaval põranda all tegutsenud kunstnikud. Mis järgnes, on kirjeldamatu: kunstiaari vene avangardiga lõi vohama kõikvõimalikel ta-

sanditel alates maailmamainega oksjonitest kuni ülesost-jateni, kes viisid kunsti maalt lausa seljaga välja. Šokk oli vastastikune, kuid tundub, et suurema põrutuse said vene-lased. Meenub üks telesaade, kus Moskva põrandaalused jagasid oma üleduka Ameerika-turnee muljeid. Kirjeldati suurejoonelisi bankette koos parimate söökide ja jookidega, kaadris järgnes üks näituse avamine teisele. Lõpuks tsiteeris üks tulpinud näoga "põrandaalune" Ilja Kabakovi sõnu, mis ta oli lausunud turnee lõpupoole: "Tahaks koju oma sita sisse!" Samas saates kurdeti, et omaaegne idüll, kuigi surutud õhkkonnas, oli siiski armas: tuldi kokku, arutati kunsti, filosoofiat, kiruti võime — nüüd aga räägitakse ainult rahast. Kõik see ilus on pöördumatult möödas. Eks tule meilegi tuttav ette, ainult meil võib kadestada mõnda, kes müüb oma maale 5 000 FIM-i eest, seal aga teenivad paremad mehed 50 000 — 60 000 USD ja rohkemgi pildi eest. Paksu verd on kõvasti, sest tekib kohe küsimus, kas siis üks pilt on teisest tuhat või enamgi kordi parem, et ta eest nii palju makstakse. Ometi võib öelda, et koloristlikud, faktuurilised, kompositsioonilised ja muud maalilised väärtused seda kuidagi ei peegelda. Jah, sealsel turul on teised kriteeriumid, mis kujundavad hinna. V. Tarassov toob mõtlemapaneva näite: samal "Sotheby's" 1988. aasta oksjonil sai kunstnikepaar Kopōstjanski enneolematu trumbi edasiseks karjääriks — nimelt omandas kaks nende tööd Elton John, kelle kunstikogu on Inglismaal üks tunnustatumaid. Selline argument maksab maailmas rohkem kui kõigi Moskva kriitikute hinnangud kokku.

Muide, ongi tõsine probleem: kelle väärtushinnangu-te alusel me siis maailma jõuame. Kas tõesti see, kuidas me seni oleme oma kunstnike hinnanud ja võrrelnud, ei loe enam midagi? Kas peame alandlikult, müts peos, ootama, millal välismaine oksjonär või galerist oma suva järgi meie kunstnikud välja

ГАЛЕРЕЯ

1
1991

Объявления:

Художник меняет мастерскую в Москве на мастерскую в тихой провинции Западного побережья. Лос-Анджелес, Сан-Франциско и другие шумные населенные пункты не предлагать. Обращаться: 200 090. Таллинн, а/я 61, "Галерея", код 0002.

Voh millist haaret demonstreerib see kuulutus Vene-Euroopa kunstnike ja kollektsionääride ajalehes.

nopib? Kas see, mida Sirje Helme või Evi Pihlak eesti juhtivas kunstiajakirjas "Kunst" kirjutavad, ei lähe neile üldse korda? Paraku oleme nagu neegrid turul. Viimases kontekstis veel üks Moskva näide. "Ogonjokis" püüdis mitu kriitikut möödunud aasta lõpul üles upitada Moskva kontseptualistide uut lainet. Samas aga seab "Art News" kontseptualistide "jahedusele" vastukaaluks ukraina transavangardistide "kuuma" laine. Tarassov küsib irooniliselt: mis te arvate, kelle arvamus on kaalukam, s.t. kumba lainet hakatakse kokku ostma? On selge, et niikaua kuni meil pole oma kunstiturgu, niikaua kuni käib üks stiilhiline sahkerdamine, jääme ootama head "Ameerika onu". On vaja luua maine-

kaid galeriisid, muuseume, on vaja leida sponsoreid, kes maksaksid ka siin korralikku raha. Võib-olla polegi see nii utoopiline, kui arvestada näiteks Pori muuseumi head mainet. "Sotheby's" oksjonile pole meil muidugi nii pea asja, kuid on öeldud, et "kui ei jõua teha tervet rehkendust, tee pool".

On veel üks õpetlik aspekt "Soviet art boom'iga" seoses. Kampaania käivitudes läks praktiliselt kõik, millel oli seos kas siis "venelikkuse" või perestroika atribuutikaga. Kõik märgid aga näitavad, et buum on otsas. Rahvusvahelise kunstituru sõelale on jäänud kümme-kond nime, kelle eest makstakse, ülejäänud võivad pärast pohmelust vaid pead parandada. Probleemiks on aga see, et paar õnnestunud ostu on kunsti-

ke pea segi ajanud ja nüüd arvavad nad teadvat oma tegelikku hinda Lääne turul. Seal on aga hinnad niigi alates möödunud aasta lõpust tublisti langenud, ja kui siia lisada veel konjunktuurilangus, siis tuleb olukorraga harjuda. Buumi algul ei osanud aastaid põranda all veiniraha kokku klappinud avangardistid undki näha, et ateljeenurgas vedeleva maali eest võib kunagi saada 50 000 USD. Nüüd on aga kõik äkki targaks saanud ja pendel käib teise äärmusse — teine ja kolmaski ešelon ei taha teps vähem saada. Ka vana šaika eesotsas Salahhoviga on valutamaiaks läinud. Võib täiesti nõus olla, et kõige suurim tõrge tuleb praeguses muutunud olukorras sellest, et hinna kujundamisel on määrav kunstniku enda pandud hind. Viimasele lisatakse vahendajate, galeristide ja teab veel kelle protsendid, mis on üldiselt välja kujunenud, kuid see ei mõjuta kokkuvõttes müügihinda nii palju, kui kunstniku poolt küsitud. Ja kust peabki vaene kunstnik kõiki neid turuasju teadma. Seepärast ongi suur pöördumärgidest, kes orienteeruksid konjunktuuri muutustes. Kust neid leida, ma ei tea. Tuleb ilmselt hakata koolitama.

Pilk vene kunstiajakirjandusse näitab, et probleemid on üldjoontes samad mis meilgi, vahe on ainult haarde laiuses. Kuskilt otsast hakkab kripeldama, et selle nüüd juba läinud rongiga oleks kiiremini päralt jõudnud ehk ka mõni meie kunstnik. Stagna ajal Läänes väljaantud nõukogude avangardkunsti lüksilikes albumites võis peaaegu igas väljaandes leida Lapini, Tõnis Vindi, Meeli, isegi Arraku ja Leisi tööde reproduktsioone. Meenutagem ka Soosterit... Kuid mis läind, see läind. Vaatamata sellele tasub Moskvast silm peal hoida ja on ainult kiiduväärt, et "Vaal"-galerii osales esimeses üleliidulises sõltumatute galeriide messis. Selle puhul väljaantud kataloog on mõõtmalt suurema leviga kui näiteks soomlaste tehtud "Struktuur ja metafüüsika". Rääkimata sellest, et muuseumid võiksid elustada kunagise kombe käia suuremate seltskondadega Moskvast näitustel. Seal on kaugelt rohkem huvitavat kui Helsingis ja Stockholmis kokku. Ja lõpetuseks: kas ei teinud Matti Milius omal ajal targasti, et käis Venemaal pilte nuiamas. Minu teada on tal näiteks kolm Kabakovi tööd ja Kabakovi eest makstakse New Yorgis kuuldavasti kümme korda rohkem kui Kostabi eest...

ANTS JUSKE

JÄÄB ÄRA

SEST MAALIDELE ON RIIGIPÖÖRDEKATSED
LIIGA RISKANTSEDEesti Kunstnike Liit
palub Teid 1990. a.SOOME AASTA KUNSTNIKU
CAROLUS ENCKELL'I
NÄITUSE AVAMISELE23. augustil 1990. a.
kell 16.00

KUNSTIHOONES

Kutse

KULDSED KUUEKÜMNENDAD TARTU MAALIS?

Niisugune, vaataja enda arvamus ootav näitus on Tartu Kunstimuseumis lahti 23. augustist kuni 6. oktoobrini.

Välja on pandud töid Tallinna ja Tartu muuseumidest ning ka autoreile kuuluvaid seni eksponeerimata maale.

UNO ROOSVALDI näitus Kadriorus Tammsaare muuseumis (maal, *joonistus, illustratsioon) ei tohtinuks erilist üllatust pakkuda, sest tegemist on ju rohkem kui kaks aastakümnet pidevalt esinenud professionaaliga, kunstiülikooli maalikateedri juhatajaga, kogenud raamatukunstnikuga. Aga näitus üllatas. Ka eeldatud ja ette teada professionaalsus mõjus ootamatult — kogu väljapanek, kõik kolm ala ühtlasel meistritasemel (sooloesinemistel pannakse sageli välja ka vähemhõõndlikku ruumitaitematerjali). Laad ise, kas või realistlik joonistamisviis võib ühele meeldida, teisele mitte, kuid Roosvaldi joonistamistaset tuleb tõsiselt hinnata. Muuseumis, olgu kivid ja männid neil pildidel kui kenad tahes, mulle tundub, et Roosvaldile sobib väga hästi arhitektuurne stafaaz või arhitektuurne story — vanad romantilised majad ("Punane veski", 1991).

Näitusel on ülekaalukalt viimase aja tööd, eriti viljakas on olnud tänavune aasta. Ja siin, 1991. aasta maalides, see meeldivaim üllatus ongi ("Hele päev", "Põud", "Viimsi vaip ja meri", "Lasnamäe motiiv"). Varem on mind Roosvaldi pildides tihti seganud teatav pingutatud "kompositsiooniloomine" (mõtlen omaeegseid temaatilisi rannarahvapilte eelkõige), raskepärassus koloriidis ja kuhjatud faktuuris. Aga ei mingit pingutust praegu — motiiv näib ise heledana, vahetuna ja maalilisena pildidesse tulevat. Rannamaalija Roosvalt on sel kevadel maalialinet otsinud ka mujalt kui mere äärest, näiteks kõige troostitu- maist paigust Lasnamäel. Otse- kui proovides, kas kehtib Adamson-Ericu väide, et kõige maalilisem materjal ootab kun-

KADRIORUS JA KALAMAJAS

tiks saamist prügihunnikul. Need Lasnamäe pildid — see on paljude eesti kunstnike lähim eluümbrus — on nii ka omamoodi dokumentatsioon.

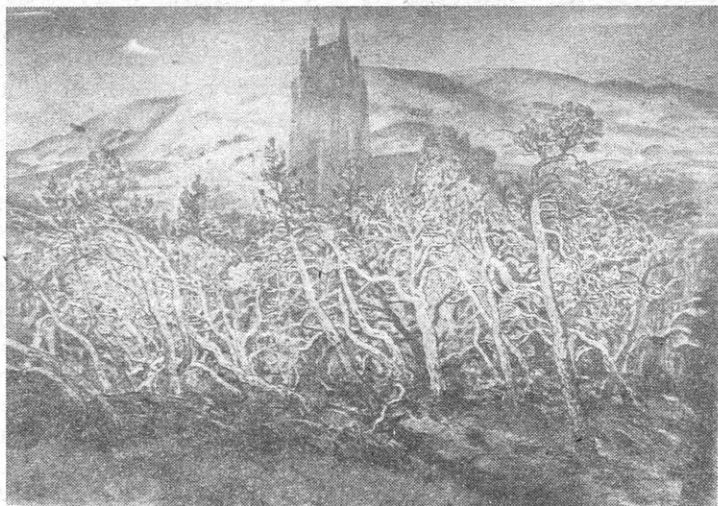
Varasema — praeguse vastandamisega ei taha ma maha kriipsutada üht pikka perioodi kunstniku tegevuses, need kompositsioonid, millele vihjatud, on hoidlates ja jäävad märkima oma aja nõudmisi, tellimusi ja reageeringuid. Tahan vaid osutada, et praegu, kui vaba ekspressiivset

nustavalt omanäoliseks nimetada. Aga mis dekoratiivne sõnakõlks on see paljupruugitav kiitus, siin, sellel näitusel, on ka muud hinnata — oma mõte, oma rida, oma tegu.

Eesti kuulsas nahakunstis on Maarja Undusk üsna isepäine nähtus, traditsioonid — vaoshoid, range maitse, konstruktiivne selgus või arhitektoonilisus — ei kammitse teda põrmugi; ta laad on robustsem ja selle kaudu märksa ekspressiivsem; tal pole

Maarja Undusk näitab küll mitmeid tehnikaid, mida talle nahakateedris õpetatud on, kuid tema õnnelik leid on käsitsiõmblus, pisut rohmakas ja primitiivne, elava käsitöömõjuga tehnika. Kunstnik ise märgib, et avastas selle võtte enda jaoks obiugri ekspeditsioonidel, aga minu jaoks on tolle tehnika eriline võlu selles, et Undusk ei kasuta seda arhailiste, talupoeglike või üdini ugrilike teemade tarvis. Vastupidi, ta on arhailise võttes-

nikule huvi pakkuvat ja esiletõstuv vääriwad nii hallis vanalinna-koloriidis "Minu linn" (eriti album munch'iliku suudlejatepaariga!) kui ka lõbusalt kirev, sõnamänguga liidetud "Linnulaat". Loetelu võiks jätkata, ent näitusel on ka teine pool — joonistused ja illustratsioonid. Jah, Maarja Undusk on ka hea joonistaja ja lubav lasteraamatute kujundaja, aga ometi — mitte üheski joonistuses pole seda espi- riid, kujundielevust ega lumma mis raamatukaantel. Nagu oleks töö materjaliga, seesama nahalappimine ja kokkuõmblemine see eriline filter, mille kaudu settib välja päris kunst. Tolle filtrita

Uno Roosvalt. "Nida düünid" (sangviin, süsi, 1990)

Maarja Undusk. "Armukadedus" (1991)

maali näeb väga palju ja väga erineval tasemel, on Uno Roosvalt selleski laadis tõsine professionaal. Ja et spontaansem väljendus sobib talle hästi.

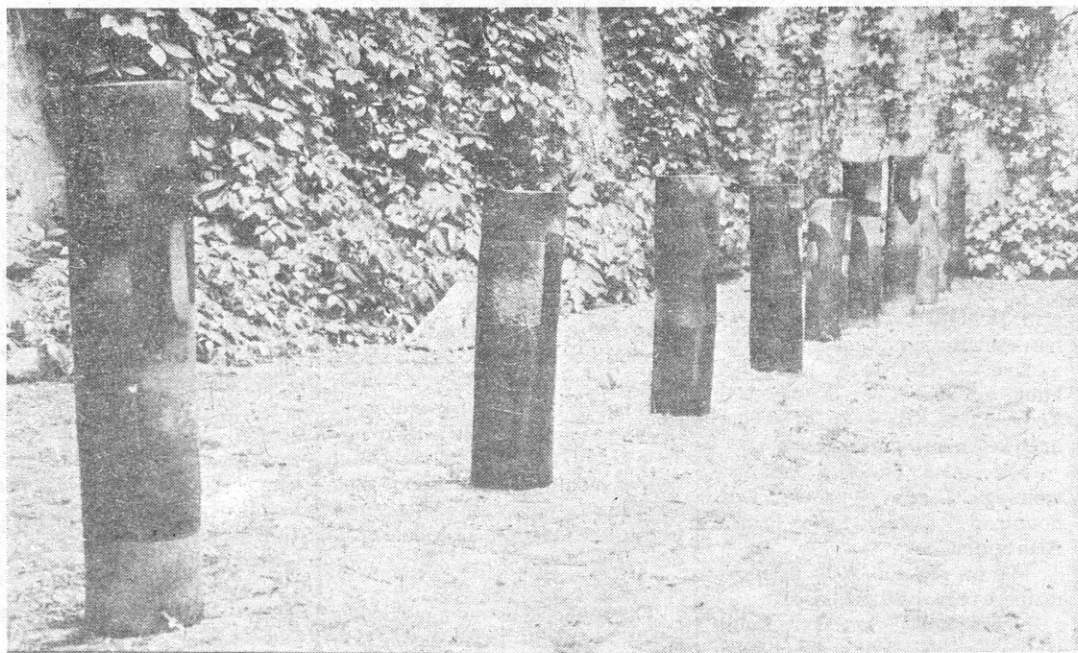
MAARJA UNDUSKI nahatööd (ka joonistused ning illustratsioonid) leiab huviline Balti jaama tagant kenast majast, mis nüüd Kalamaja galeriiks on ristitud. Väljapanek on küllaltki suur ja kõige lihtsam oleks seda tun-

niku kodustanud või õigemini linnastanud ja tulemuseks on mingi seda laadi espi, mis sündis foovide kunsti primitiivkultuuride mõjul. Mida tuua näiteks? Kindlasti "Armunud naise päevik" (1986), "Lõikuskuu laul" (1987), "Armukadedus" (1991) ja veel mõned, omaette pärl selles vaimukas reas on karakullpäise neegritariga "Pariisi öö" (1990). Ka tsüklite kujundus näib kunst-

jääb paberile liiga palju ilu, naiselikku tundlemist. Ei ole naiselikkus ju kunstiski patt, aga kas pole eesti graafikas juba küllalt neid ilusa hingega neiusid, kelle sõrmede all kõik õitsele puhkeb — ka kapsajuurikas?

MIRJAM PEIL

PIIRID MEIS JA MEIE ÜMBER...

Marget Tafel. "Piiripostid" (kõrgkuumus, 1991)

"Piiripostid" I-XII (1991.a.). Algava deformatsiooni märke kandvate monotoonsete tulpade rida domineerib muuseumi sisehoovis esitatud teoste hulgas. Kohati longu vajumas, kohati

krobeldised, seisavad nad seal staatilises üksinduses, luues piiride võimaliku kaduvuse meeleolu. Lähemal vaatlemisel eraldab silm siledal pinnal kontrastseid, aga samas maalilisi

värvimänge, reljeefselt enduvaid detaile ja erinevate glasuuride kasutamisest tekkinud ootamatuid pinnafakture.

Suletuse ja lõplikkuse sümbo-

litena mõjuvad "Piirikivid" I-VI ja "Piirisein" I-VII (1991.a.). Oma osa on selles oskuslikul metalli kasutamisel külma, läikiva detailina.

Üsna originaalne on idaneva muru kasutamine teose "Tõke" (1991.a.) juures. Igavikulisi mõttehüüatusi kutsuvad esile kaks mitmeosalist teost muuseumi siseruumis — "Lätteveed" (1988.a.) ja "Ühendus" (1990.a.). Tuletades meelde, et vastandina piiratusale, piiride olemasolust tulenevale, ammutame oma elu- jõu ja loomeenergia suuresti kultuurilähetest ja esivanemate pärandist. Vajame palju ühendavaid, olgu või hapraid seoseid kaasinimestega, et püsida tugevana.

Omajagu on aidanud M. Tafelit seesmisest suletusest vabandada osalemised rahvusvahelises keraamikute seminarides Porvoos (1988) ja Taškendis (1990). Vahetud kogemused ja võimalus ametivendade tööd võrrelda on lisanud eneseusaldust ning kindlustunnet oma tee leidmisel.

Näitus "Piiripostid" jääb avatuks 25. augustini.

ÜLLE KRUUS

...niisuguseid mõtisklusi ajendab oma isepäisel moel keraamik Marget Tafel personaalnäitusega Adamson-Ericu muuseumi seinte vahel ja viinapuuväätidega palistatud sisehoovis. Kunstnik on väljapaneku pealkirjastanud terminiga "Piiripostid", intrigeerides iga külastajat oma mõttemaailma ja elukogemuste kaudu lahti mõtestama pakutavat teemat. Piirid võivad olla tähised, millest hoitakse kinni, teadlikult säilitades mingit kindlat kokkukuuluvust. Need võivad olla ka tüütud tõkked ning ebamugavad takistused vaba enesemääramise ja kunstilise eneseväljenduse teedel. Autori enese sõnul ei maksa siiski poliitilisi paralleele näituse teemast otsida.

Näitusekomplekti koostamisel on kunstnik tavapärase tarbekeraamika teadlikult kõrvale jätnud. Eksponeeritud on dekoratiivvormid, mis pakuvad kasutamismõeldusi sisekujunduses ning ka mõne aia või terrassi ilmetamisel.

Viimaste aastate teostes väljendab M. Tafel end kaine ja lakoonilise vormiga, tegeldes süvenenumalt keraamiliste objektide pinna töötlemisega. Kõige ilmekamalt väljenduvadki autori otsingud kompositsioonis

Kurt Lueders (Pariis)

Foto: ARNO SAAR

TALLINNA V RAHVUSVAHELINE ORELIFESTIVAL 2.—11.august 1991

KROONIKAT

I Niguliste orelinädal toimus 2.-6.IX 1987. Anti 7 kontserti. Esinesid O. Janchenko ja A. Shmitov Moskoast, V. Stamboltsjan Jerevanist, E. Oganjesjan Vilniusest ning võõrustajatest H. Lepnurm, R. Uusväli ja A. Uiho.

Tallinna II orelimuusika nädal peeti 20.-25 IX 1988. Anti 10 kontserti, lisaks Nigulistele ka Kaarli kirikus ja Toomkirikus. Esinesid Helsingi Toomkiriku organist Seppo Murto, V. Dolinski Moskoast, G. Konjajev Pitsundast, R. Abdullin Kaasanist, E. Oganjesjan Vilniusest ning meilt H. Lepnurm, R. Uusväli, I. Maidre ja A. Uiho.

Tallinna III rahvusvaheline orelifestival toimus 4.-13. VIII 1989. Anti 15 kontserti, neist 10 Nigulistes, 1 Tallinna Toomkirikus. Esimaksordelt mindi ka väljapoole pealinna — Pärnusse, Raplasse ja Suure-Jaani. Rõõbiti korraldati organistide meistrikursused, pedagoogiks professor Leo Krämer. SLV-st. Kontserte andsid Wolfgang Rübsam USA-st, Leo Krämer ja Stefan Palm SLV-st, Martin Haselböck Austriast, Alan Sutton Inglismaalt, Johanna Torikka, Kalevi Kiviniemi ja Seppo Murto Soomest ning Bengt Tribukait Rootsist. Eesti organistidest esines Andres Uiho koos kontratenor Erik Kurmangalijeviga Moskoast.

Tallinna IV rahvusvaheline orelifestival toimus 3.-12 VIII 1990. Anti 37 kontserti: 19 Tallinnas, 5 Pärnus ja 13 mujal Eestimaa kirikutest. Esinejad: Gunnar Idenstam (Rootsi), Leo Krämer, Bernhard Haas, Hans Sehard, Stefan Palm, Carl-Otto Märtson ja Ewa Märtson-Wilson (sopran)(Saksamaa), Jose Luis Gonzalez Uriol (Hispaania), Alan Sutton (Inglismaa), Markku Hietaharju ja Maija Lehtonen (Soomes), Tjeu Zeijen (Holland), Alberto Pavoni (Itaalia) ning Urmas Taniloo ja Andres Uiho (Eesti).

Festiaaliprogrammi kuulusid ka meistrikursused, pedagoogideks Hans Sehard (V. Lübecki, N. Bruhnsi ja D. Buxtehude orelimuusika), Jose Luis Gonzalez (Hispaania vanamuusika) ning Leo Krämer (C. Francki orelimuusika interpretimise).

V rahvusvaheline orelifestival tänavu 2.-11 VIII. Anti 15 kontserti Tallinnas: 12 Nigulistes, 2 Toomkirikus ja 1 Kaarli kirikus. Eestimaa eri kirikutest toimus kontserte 19, neist 4 Pärnus. Kahetsusega nendin, et orelikontsert Raplas (solist Stefan Palm) jäi ära kohaliku kirikuõpetaja vastuiseu tõttu. Ometi on just seal üks Eesti väikelinnade paremaid ja tänu kohalikule entusiastile orelimeistrile Ülo Välingule, ka korras olevaid oreleid. Ära jäi samuti Haapsallu plaaneritud kontsert sealse orelil halva seisukorra tõttu. Tallinnas jäi ära 2 kontserti Pühavaimu kirikus, põhjuseks orelil remondi veinimine.

V orelifestivali esinejatest. Saksa-maalt oli neid 3: prof. Leo Krämer, Stefan Palm ja Eberhard Lauer, neist viimane esimaksordelt. Esimest korda oli festivalil ka prantslane Kurt Lueders. Soome organiste esines kaks: Kalevi Kiviniemi ja Aimo Känkänen koos kantor Hannu-Heikki Hakulise (bariton), viimased esimaksordelt. Itaallane Alberto Pavoni on meile tuttav ka IV orelifestivalilt ja inglase Alan Sutton juba III-lt. See-eest jaapanlanna Mari Kodama rikastas oma eksootikaga Tallinna orelifestivali esimaksordelt. Eesti organistidest esinesid seekord Ines Maidre, Andres Uiho ja Rolf Uusväli.

Kokku osales festivalil 13 organisti, neist 10 Läänemaailmast. Vanim esineja Aimo Känkänen on 69-aastane. Samasse põlvkonda kuuluvad veel Rolf Uusväli, Mari Kodama, Leo Krämer ja H.H. Hakulinen keskmise vanusega 55 aastat. Nooremaid esinejaid keskmise vanusega 32 aastat oli kaheksa, neist noorimad 29-aastased Stefan Palm ja Alan Sutton.

Mis on see, mis toob maailma-mainega organistid siia tagasi? Üheks tõmbejõuks on publikuhuvi: peaaegu kõik kontserdid olid väljajäetud. Ka Eesti väiksemates kirikutest oli kuulajaid igal kontserdil 50—150. Suur muusika tuli koju kätte ja paljud oskasid sellest lugu pidada. Ma usun, et kui inimesed saavad hoolt, siis on hoitud ka paljud muud probleemid. Muusika saab anda inimestele sõnu, mis aitab neid ka siis, kui kont-

sert on lõppenud. Meie publik oskab seda hinnata.

Vahendades Tallinnas kuulatud 14 kontserdi muljeid, võin öelda, et iga kontsert oli oma kordumatuses hindamatu väärtus, iga esineja oma näoline isiksus. Tuleb tõsiselt tunnustust avaldada Andres Uibole, kes korraldajana oskas kokku saada nii huvitava ja põneva esinejaskonna.

Vaimustavad olid Kurt Lueders (Pariis) prantsuse muusika kava ja Alberto Pavoni (Rooma) itaalia XVII-XIX saj. heliloojate kava. Eberhard Laueri (Sks) Bachi, Regeri, Karg-Elerti, Francki ja Liszti kuulades arvasin, et see ongi kontsertide tipp. Aga ei. Järgnesid Stefan Palm oma ülevoolava sisuka tehnikaga ja Kalevi Kiviniemi, kes laskis ka assistendil kontserti alt saalist kuulata. (Ta oli E. Gigout' Toccata noodi koju unustanud ja mängis peast.) K. Kiviniemi esituslaad on väga aktiivne, ta paneb muusika elama ja haarab kuulaja järgitult kaasa. Väga toredad olid K. Kiviniemi 3 vaba improvisatsiooni: Kirikukellade mäng, Tamburiin ja Finaal.

Ilusa punkti festivalile pani Ines Maidre. Tudeerimine Pariisis on andnud andekale ja töökale noorele daamile eneseusaldust. Valitud kava oli tehniliselt väga raske — nii füüsiliselt kui ka kontsertratsioonilt, kuid I. Maidre tuli sellega üle olles toime. Ta ei lasknud ka kuulajal passiivselt helides mõnuleda, vaid haaras oma aktiivsusega kaasa, tõstes kuulaja vaimustust aste-astmelt lõpuakordideni välja.

Olen õnnelik, et mul oli võimalus sellele orelipeole kaasa elada. Jääb üle vaid tänada kõiki organiseerijaid, sponsoreid-vaevanägijaid ja soovida, et nad ei väsiks oma missioonitundes ja et traditsioonid jätkuksid tulevaste festivalide korraldamisel.

Kohtumiseni-kuulamiseni orelipeol 1992!

AIME TAMPERE

KAKS NÄDALAT ARVUTIGA

Szombathely iga-aastase rahvusvahelise Bartóki-festivali ja seminari raames toimuvatel arvutimuusika kursustel on kolm aastat järjest leidunud osavõtjaid Eestist. Tänavu võimaldas Ungari Kultuuriministeeriumi toetus sõidu Szombathelysse MARGO KÖLARI ja MART SIIMERI.

MART SIIMER: Tegemist oli Pariisis elava ja IRCAM-is töötava helilooja, professor Marco Stroppa seminariga, mis koosnes kahest osast: laiale ringile mõeldud loengkursus "Experimental poetics", kus tegeldi põhiliselt orkestratsiooni ja helisünteesiga, ning oli ka arvutimuusika workshop aktiivsetele osavõtjatele. Osalesime mõlemas kursuses.

Kahenädalasel aktiivsel seminaril õpiti tundma eri arvutiprogramme. Praktilises töös valminud kompositsioonid kanti ette linna maaligaleriis avalikul kontserdil 27. VII, mille kandis üle ka Ungari TV. Kontserdil esitasime oma 10-minutilise kompositsiooni "Sipelgapesa".

Iga osaleja käsutuses olev töökomplekt koosnes arvutist, mis oli ühendatud erinevate boksodega: sampler, helipult ja digitaalefektide leksikon. Kogu arvutiga tehtud töö oli võimalik realiseerida MIDI-süsteemi vahendusel süntesaatori klaviatuuril. Kursustel töötati põhiliselt nelja arvutiprogrammiga, mis vääriskid lähemat tutvustamist.

"Max" ja "Sound Designer" (SD) on kommertsprogrammid, mõeldud "Macintoshi" ja "Attari" tüüpi arvutitele. SD-programmis kantakse heli üle samplerist arvutisse, kus helilained ilmuvad visuaalselt ekraanile. Muutes kujundeid visuaalsete vahendite abil muutub heli kõlapilt. Saadud uus heli — juhul, kui see meeldib, — saadetakse tagasi samplerisse ja selle kaudu süntesaatori klaviatuurile. Heli koostist saab muuta mitmeti: löike, ka väga lühikesi (arvestus käib millisekundites) ümber tõsta ja välja võtta, tagurpidi lasta, muuta ekvalaiseriga ülemhelide spektrit, eri kõlasid kokku sega-

da, muuta helide transpositsiooni. SD-programm helisid ei sünteesi, vaid lähtub sampleriga muudetud helidest.

"Max" on tuntuim muusika-programm, mida Läänes praegu kasutatakse. Selle abil saab anda arvutile mitmesuguseid juhiseid, et ta midagi esitaks või kuidagi reageeriks sellele, mis toimub mõnel MIDI-instrumendil. "Maxis" mängib väga suurt rolli juhuslike arvude generaator (vt. TMK nr.2, 1991). Sellesse programmi ei jõudnud me kursustel süveneda, aga tundub, et see on küllaltki universaalne.

Programm "Turbosynth" võimaldab sünteesida kõlasid, läheldes erinevatest algainekujunditest, mürast, filtritest või mõnest teisest programmist (näiteks CD-st) saadud kõladest. Nendele kursustele võeti see programm kaasa IRCAM-i instituudist.

Programm "C-sound" on ligi 20 aasta vanune helisünteesi-programm, mis oma universaalsuses on paljude teiste programmide aluseks. "C-sound" sünteesib helisid paremini ja rikkamalt kui süntesaator, kuigi mõningad põhimõtted on sarnased. "C-soundi" abil loodud kõlad on hea autori korral väga suure komplekssusastmega, näiteks võib 1-sekundist heli kirjeldada kolm numbreid täis lehekülge...

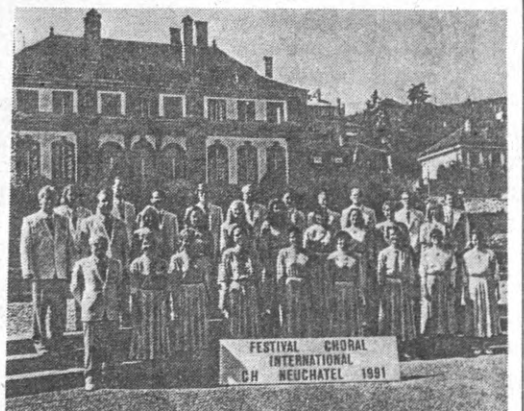
Missugused võimalused oleksid Tallinnas sellist arvutimuusikat viljelda? Hetkel kahtlased, tulevikus võib-olla paremad. "Macintoshi" leidub küll nii siin kui ka seal, samplereid ka, süntesaatorist rääkimata.

EDITH KUUSK

TALLINNA KAMMERKOOR ŠVEITSIS TEINE

6.-10. augustini toimus Šveitsis Neuchâtelis linnas 4. rahvusvaheline koorifestival ja -konkurs. 24 koori 13 riigist konkureerisid neljas alagrupis: segakoorid (10), naiskoorid (5), noortekoored (5) ja kammerkoorid (4). Kolmeliikmeline žüri — Jos Vranken Hollandist, Sam Davis USA-st, Francois-Xavier Delacoste Šveitsist — hindas osalejaid alljärgnevalt. I kategoorias tunnistas parimaks Coro Polifonico "Rafael Suarez" Venezuelast, kes võitis ka publiku preemia. II preemia anti TALLINNA KAMMERKOORILE (prof. K. Areng), III kohta jagasid "Ars Brunensis" Brnosta, "Oregon Repertory Singers" Portlandist ja "Liszt Ferenc Korus" Veszpremist. Naiskooridest tunnistas žüri parimaks "Coral Femino de San Justo" Argentinast. Noortekooridest sai peaauphinna Balsise noortekoore Lätist. Kammerkooridele anti välja 2 auhinnalist kohta — I preemia jagasid Peci Ülikooli kammerkoor Ungarist ning "Oregon Repertory Singersi" kammerkoor.

TALLINNA KAMMERKOORI väike koosseis pälvis žüri esipreemia.

ILMA WAGNERITA

ja kiirpilgul tundus Bayreuth üpris hall. Niisugune mulje pärineb ühest juunipäevast, mil mul oli pool tundi mahti linnas kõndimiseks, et seejärel Wagneri-aegadest tegutseva klaverifirma Steingraeber & Söhne Rokokoosaalis Weberni ja Bernd Alois Zimmermanni tšellomuusikat kuulata. Kui saali intiimne ja nõudlik atmosfäär tuletas meelde saksa salongide vaimuteravat minevikku, siis publik häämas tas tänapäevaste kommetega: isegi kohalik kriitik hilines põranda naksudes. Ometi oli tegemist Bayreuthi Neljandate uue muusika päevadega (täpsemalt nädalalõpuga) ja saksa noore tipptšellisti Michael Bachiga! Janos Starkeri, Siegfried Palmi ja Pierre Fournier' juures õppinud Bach mängib XX sajandi helitööd meelsasti ja hästi, tungides alati teose mõtteljeni ja värvides seda vahetu nüüdisetke-tunnetusega. M. Bachi Maggini-piilil (enne kuulus Fournier'le) läksid Weberni ja Zimmermanni aforistlike teoste vaikselt sisimadki helid kristallidena kõlama. Ansamblipartner pianist Bernhard Wambach, Darmstadt'i suvekursuste klaveriklassi juhataja 1990, esindas keskealiste avangardinterpreetide generatsiooni. Aga temagi kogemused ei aidanud väikest umbusklikku kuulajaskonda veenda. Võis ainult õhata Tallinna NYD-i sundimatu suhtlemise järele. Ehk jõuab Michael Bach kunagi meie kanti.

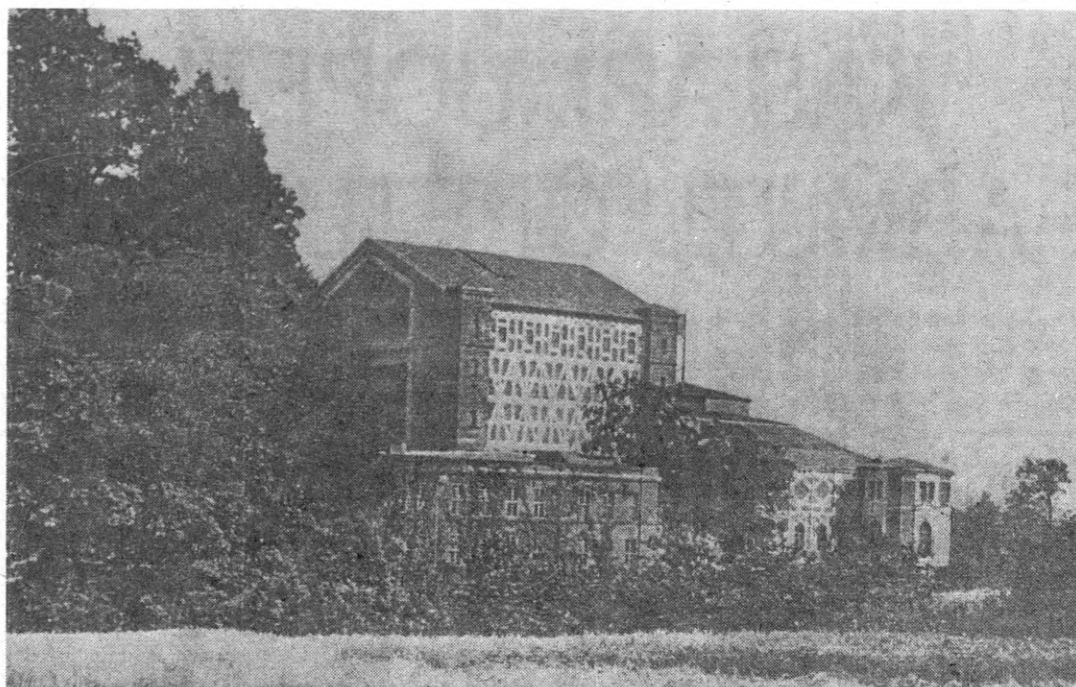
Õigupoolest ei saa Bayreuthi publikule midagi ette heita: oma imestuseks märkasid ka sealsete professorite seas hoolimatut suhtumist Weberni töödesse. Muusikateadlaste noorem põlvkond kõidab seevastu taas sajandi alguse muusika ja eriti uus Viini koolkond.

Kuigi Wagneri-festivali proovid käisid juba täie hooga, ei taunud ma rahulikus ja tublis linnas suursündmuse ootuspäringet. Vaatasin nõutult Rohelisel kingul trooniva teatrihoone poole: mis küll lummas siin Wagnerit? Vahet puutumatus? Unisevõitu väikelinn keset Frangimaa metsi, "läheduses Nürnberg ja ümber ringi Saksamaa" (Wagner). Paik, millest helilooja ise sai midagi olulist kujundada, võistlemata hiilgava mineviku ja olevikuga. Bayreuthi kultuurikaardile on märgitud Jean Pauli viimane elukümnend ning — mida Wagner muidugi ei aianud — Liszt'i surm kolm aastat pärast Wagneri matuseid. Praegu tegutseb Bayreuthis veel üks kuulsus — väga edukas helilooja Violeta Dinescu.

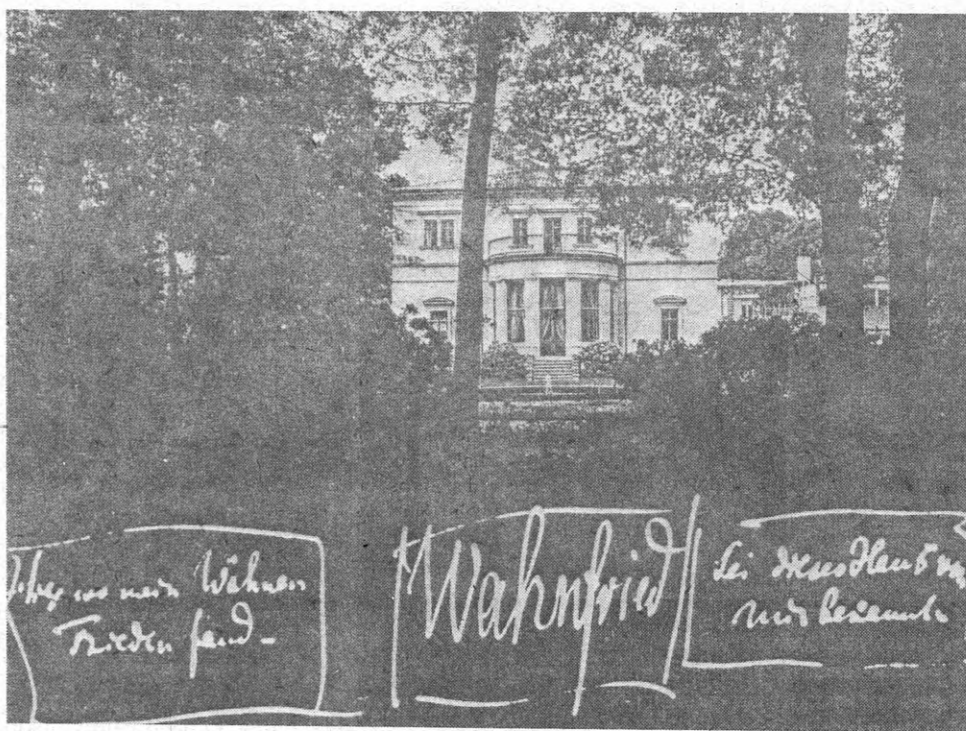
22. V 1872.a., Wagneri 59. sünnipäeval pandi *Festspielhaus* 'ile nurgakivi. "Kõik varasem oli selle hetke ettevalmistus" (Nietzsche, kohalviibinu). Üle kahekümne aasta oli Wagner vorminud oma festivali ja oma teatri ideed. Tegelikult on ikkagi vapustav, et

ULM SAI TÕELISUSEKS.

Festspielhaus oli tollal moodsaime tehnikaga ja kõige tagasihoidlikuma fassaadi ning saalisustusega muusikateater.

BAYREUTH, august 1991

Wagneri 1874.a. valminud lussuvilla Wahnfried peegeldab Wagnerinimest ja teatrihoone

Wagner-kunstnikku. Wahnfriedi telliti brokaati ja atlassi Viinist, parfüüme Pariisist: "Nibelungi

sõrmust" lõpetavale. Meistrile pidi alt vannitoast õrnu aroome üles kabinetti imbuma. Aastaid

Foto: ARNO SAAR

Ülemaailmse Noorteorkestri (dirigent Okko Kamu) kontsert Tallinnas 12. VIII oli vaid üks lüli orkestri *Ars Baltica* turneest. Juba aastaid tagasi kavandatud üritus sai teoks tänu Rootsi Rikskonsertleri ja Rahvusvahelise Noorte Muusikute Föderatsiooni "Jeunesses Musicales" ühistööle, mis tõi eesti publiku ette korraga üle saja noore muusiku kõigilt viielt kontinendilt, nende hulgas ka üks eesti interpret — tšellist Henry-David Varema Tallinna Konservatooriumist.

hiljem korraldas Cosima Wagner villas uhkeid vastuvõtte, nagu ka Winifred, järgmine võimas abikaasa Wagnerite suguvõsas — tema tutvuskonda kuulus Adolf Hitler.

Nüüd paikneb Wahnfriedis Wagneri muuseum ja arhiiv. Maalidelt tuntud punaste kardinatega saali ehib aukartust äratav raamatukogu, millest Cosima aristokraatlik käsi kõrvaldas kõik kergemeelse, esmajoones kriminaaljuttud. Kahju!

Festspielhaus'is valitseb Wagneri olemise tuum ja eesmärk — kunstiteos, katarsislik etendus. Hoone on ehitatud peamiselt telliskivist ja puust: ligi kahe tuhande kohaga saalis laudpõrand, puuplaatidega kaetud seinad, puulagi, puuistmed. Juba Riia-päevil (1837-1839) selgima hakanud põhikavand mõjub lihtsuse ja otstarbekusega: poolkaar amfiteatrist vaatesaali, mille igast punktist on kõik kuulda-näha. Trepjas sügavusse laskumine jätkub spetsiaalse eeslavaga kaetud orkestriruumis, kõrgeimal astmel on dirigent, järgmisel I ja II viiulid. Lavapõrand tõuseb pisut. Vasakus lavanurgas on praegu kooridirigendi kabiin, koor jälgib etendusel ainult teda.

Richard Wagner ei meelitanud muusikuid Bayreuthi kullamägedega. Vastupidi: osalejatele maksti kompensatsiooni, mitte honorari. "Kes ei tule minu juurde autundest ja entusiasmist, jäägu siin, kus ta on." Wagneri teater pole staariteater, tähtsaim on ansambel ja etenduse tervik. Üht lavastust korraldatakse mitu aastat, et esitajad tõlgendusega kokku kasvaksid. Töö lavastuse kallal kestab viimase etenduseni. Järk-järgult uuena harjudes areneb ka publiku maitse. Parim näide selle kohta on Patrice Chéreau' ja Pierre Boulezi "Nibelungi sõrmus" (1976), mida algul tabas skandaalne vaimevõime ja pahameeletulv, ent 1980. aastal lahutati sellest 85-minutilise aplausiga.

Bayreuthi vaateseltskond 1991 oli nii ealt kui ka tualetidelt meeldivalt mitmekesine. Pikkael vahelaegadel (40—60 minutit) mööda kauneid alleesid jalutades jätkus kõigil kõigile lahkeid naeratusi. Bayreuth oli unest virgunud! Näljased wagnerlased võisid juhtumotiive meenutada vorstikesi süües või itaalia roogi nautides. Võis ka festivali koori ja orkestrisse konkureerida.

Kui *Festspielhaus* 1876.a. "Nibelungi sõrmusega" avati, hämmeldas publikut pime saal. Eesriide avamine lõpuaplausi ajal oli keelatud 1951. aastani. 5. augustil 1991.a. püüdis pilku uus erikorraldus: lilli lavale mitte visata. Eelmisel õhtul oli hoogsalt visatud buket James Levine'i prillid maha paisanud.

Seekord kestab festival 25. juulist 28. augustini, "Lohengrin" I-st kuni "Lohengrin" VI-ni. Kavas on ka "Lendav hollandlane", "Parsifal" ning "Nibelungi sõrmus", viimane Harry Kupferi ja Daniel Barenboimi interpretatsioon. Järgmisel aastal näevad stipendiaadid just seda.

KRISTEL PAPP

MART KIVIMÄE

Nüüdisaegsuse nõue meie vaimses, mida on juba kontseptualiseeritud mitut moodi, ei tarvitseks tähendada seda, et seni meie saatust juhtinud "marksismiks" nimetatud filosoofia tuleks samal baasil ümber kujundada, vaid pigem seda, et saatuse impulssidest kujundataks uuel baasil teistsugune filosoofia — selline, mis senisega võrreldes oskaks arvestada ka inimese "teistsugusust" ning suudaks ümmardada uuenavat teoloogiat. Aga muidugi mitte nii, nagu selles araabia mõtte-
 raras, millest kunagi pidasid lugu Wilhelm Windelband ja Miguel de Unamuno: siinne elu ja sealne ilm olevat nagu ühe ja sama mehe kaks naist — ühte kiindudes hakkavat teine armukadets-
 ma. Sest "amor dei" ja "amor mundi" ei moodusta tingimata vastandipaari. Kristlik praktika ja ilmalik humanism on XX sajandi teisel poolel jõudnud ühis-
 veendumusele, et lunastusmee-
 todid ei tohi muutuda tähtsamaks kui lunastusobjekt, inimene (C. J. Burckhardt K. Jasperile 14. X 1962). Igapäevane poliitiline praktika aga jätab XX sajandi lõpulgi ususõja mulje, kus "usk" endistviisi "rebestab niidid oleva ja oletatava vahel", kui kasutada A. H. Tammsaare ammust tabavat kujundit. On traagilisi mõisteid, mis on tungi-
 nud meie olemisstruktuuri, ja on teemasid, mis niihästi "põrandaalusest hingeilmast" kui ka valitseva korruptiivse mõtlemise perifeeriast tuleb tuua tähelepanu keskpunkti. Kuid teadvustades seejuures, et igast filosoofilise mõtte laadist tuleneb lõpuks ka teatav poliitilise toime printsiip.

Võidakse küsida: aga milleks siis rääkida veel Marxist ja marksismi, mille erikuju seadustati vägivaldselt Venemaal oktoobripöördega ja hiljem Eestis juunipöördega? Seda enam, et läinud aastase "aprillipöördega" ei pea seda endale siduvaks ka eilsed rahvuskommunistid. Kes tahaks olla irooniline, võiks omaaegsest võõrsõnade leksikonist meenutada viigilehe definit-
 siooni, millele oli lisatud märke: tänapäeval pole tarvitusel. Ent irooniaks pole põhjust.

Meenub hoopis nimeka teoloogi Helmut Gollwitzeri 1950. aastate raamat "Ja viib sind, kuhu sa ei taha", mis kõneleb võrdlemisi pikast viibimisest sõjavangina NSV Liidus. (Teos ter-
 viku, aga vahest eriti selle keskne osa "Krasnogorski päevik" juunist 1947 detsembrini 1948, vääriks oma teoreetilise kandvuse poolest veel nüüdki eestindamist.) Autor kui hilisemal ajal üks tumamaid protes-
 tantlikke marksismikriitikuid on

teinud seal kaks olulist järeldust. Esiteks: Marx oli oma aja mood-
 saim mõtleja; ja teiseks: Marx oli valgustusaja pärija. Neis järeldustes nägi autor sisuka poleemika eeldust kristliku inimesekäsituse seisukohalt. See seik meenub just mõttekultuurilistel põhjustel, sest Eestis endast märku andvad valgustusvaenulikud tendentsid, mis põhinevad rohkem populaarsetel eelarvamustel kui areneva teaduse andmetel, näitavad kujukalt, kui kerge on ühest "maailmavaateriigist" jõuda teise "maailmavaateriiki", räägitagu õigusriigist palju tahes.

Kui lisaks sellele hetkeks mõelda, kuivõrd on K. Marx siiski mõjutanud uuemaegset sotsiaalteoreetilist mõtlemist, kuidas tema fragmentaarset pärandist on kriitiliselt omandanud ideid ja impulsse mitmed väljapaistvad mõtlejad, siis pole raske kujutleda, kui hõlpsasti võib juhtuda, et praeguse Marxi-
 vaenulikkuse järel ootab meid ees intellektualismivaenulikkuse puhang. Aga seegi viiks sinna, "kuhu me ei taha". See oleks ka totalitaarse kollektivismi juhtide ja neid teeninud karjeristide järe-
 relvõit, nende võit, kes on elanud inimeste hävitamisest ja ideede vägistamisest. Ei arvagi, et praegu oleks kerge näha Marxi teo-
 rias liberalistlikke ja individua-
 listlikke, isegi konservatiivseid jooni, mis seal kätkevad, sest pikaajaline ideoloogiatöö on lõpuks teinud oma töö. Loomulikult on ka palju olulisemaid filosoofe, keda XXI sajandi lävel

hoiab ära soovimatu ühekülg-
 sus, s.t. inimese muutumise sõja-
 kaks marksistiks või antimark-
 sistiks, vihaseks vasakpoolseks või parempoolseks, ägedaks ateistiks või teistiks jne. See nägemisviis (deideologiseerimis-
 viis) on vahest kindlam tagatis, et Eestis ei määraks enam marionetlikud estomarksistid, vaid maksuvusele pääseks "rahvusli-
 ku vaateviisi normaalne mõõt", nagu on õnnestunud sõnastanud Toomas Haug ("Eesti Aeg" 4. VI 1991). Humaanne mõtteviis tänapäeval suuresti selles seisnebki, et ollakse järgitult teadlik, kui õrn, habras ja hoidmisväärne on inim- ja rahvusolemine oma erisugususes, kui ohustav on seda ümbritsev ühemõõtmeliste -is-
 mide piiramisrõngas, kui palju "südame utopiat" nõuab toimi-
 mine väikerahva heaks, et selle hulgast sündinud oleksid inimestena suured. Ning et meile ei jääks iseloomulikuks selletaoline iseseisvusetu inimtüüp, kelle elukutseks on oludest sõltuvalt kord riigikukutaja, kord riigi-
 nõunik, kel polegi häbi.

Muidugi, 1840. aastate alguse Saksamaa pole 1990. aastate alguse Eestimaa, ja saksa demokraat on eestlaste silmis vaid odioosne nimi. Aga kui mitte muu, siis vähemalt demokraatlik motiiv, mis ei lepi riigi muutmi-
 sega "arlekinaadiks" ega "karak-
 termaskide" kombineerimisega, tõmbab mõttelise võrdlusjoone ühest sajandist teise: "Liberalis-
 mi uhke maskikostüüm on lan-
 genud ja kõige vastikum despotism seisab alasti kogu maailma

Revolutsiooni kui sellist, sotsia-
 alset ja poliitilist revolutsiooni mõistab tänapäeva ühiskonnafi-
 losoofia paljuski teisiti, kui mõis-
 tis Marx. Lõvi on aga ambiva-
 lentse sümbolloomana läbi aegade kehastanud sotsiaal-
 poliitilises vallas eelkõige impe-
 riaalset võimu. Siinkohal pole küll tarvidust peatuda lõvi usun-
 dilisel sümbolirikkusel ega marksismi algataja haruldasel kujundirohkusel või ka Hegelilt laenatud kujundite poleemilisel tarvitamisel Marxi poolt. Ent mõelda rahvusest, kes oleks "nagu lõvi", võib hoopis täna-
 päevase mas mõttes. Põline rah-
 vausk, et lõvi magab lahtiste sil-
 madega (see tegi temast jumaliku valvuse ja julguse sümboli), on seostatav klassika-
 lise demokraatia ideega. Nüüdisaegses "manipuleeritavas maailmas" ei ole aga paljud nn. klassikalise demokraatia arusaad-
 mad enam otsustavad ega raken-
 datavad, ja kuigi demokraatliku mõtte taotlused pole maailmast kadunud, on neid teostada üha raskem. Kriitiline sotsioloogia märkas juba aastakümnete eest, et nüüdisühiskonna areng läheb

vägisi selles suunas, kus, piltli-
 kult öeldes, avasilmi magamise asemel ollakse kinnisilmi ärkvel. Pole teada, kas ja kui tõsiselt on Eestis viimasel ajal uuritud auto-
 ritaarsuse ja hirmu või südame-
 tunnustuse ja häbi fenomene, küll on aga teada, kui tõsiselt uuri-
 takse tarbimissoove. Demokraa-
 tia õppimisega mõte on asendu-
 mas mõttega demokraatia osta. Natsionalism heas mõttes kui igatsus rahumeelse rahvusriiklu-
 se järele, mida on vabas massiü-
 hiskonnas peaaegu võimatu mõista, käib üha enam käsikäes pessimismiga.

Pessimismis eneses pole midagi halba, ta näeb vaid võltsop-
 timismist selgemini seda, mis on halb, ülekohtune, vale. Eduopti-
 mist peab pessimismi jõuetuseks tulla maailmaga toime, märka-
 mata, et just tema on see, kellega maailm on liigagi toime tulnud, teda enda järgi vormides. Non-
 konformistlik alge pessimismis ei lase pessimistlikku hoiakut pida-
 da üksnes allaandmisfilosoofiaks, alistumisaltim on pigem eduoptimism. Eduoptimisti tege-
 vuses valitsev kasulikkuse moment on konformismi allikas, sest järeleandlikkus hetkel väge-
 vale, kui tahad "edasi jõuda", on vastuseisust mõistagi kasulikum, parem, õigem. See aga madaldab vaadet inimesele, lastes teda lõpuks näha vaid olude mängu-
 kannina, kes ei suuda endast loo-
 vutada midagi selleks, et püüda olusid muuta ka teiste jaoks, piirdumata omahuviga enda jaoks. Kuigi eduoptimisti teoval-
 miduses on äärmusliku, teokust halvava pessimismiga võrreldes palju positiivset, on selles alati ka annus kaasaminekuvalmi-
 dust, isegi hoolimatust. Pessi-

mist, kes näeb asju tumedamates toonides, on selle vastu paremini kaitstud, sest tema vaadet hin-
 gestab kaastunde element, kah-
 jutunne inimlike asjade saatuse pärast maailmas annab tunnis-
 tust hoolivusest, lõpuni leppima-
 tusest, sisemisest jõuvarust.

Hüvastijätul Marxiga tasub vahest sellelegi mõelda, kuidas rahvusliku optimismi ja pessi-
 mismi vaheldudes leida nende hoiakute sobiv jõutasakaal, leida vaateviis, mis hurraaoptimismi ja lauspessimismi tõrjudes oleks võimeline ühendama optimismi ja pessimismi konstruktiivseks täiendushoiakuks. Ebakonstruktiivne on meie ajal ka lihtsusta-
 tult vastandada teineteisele pa-
 rem- ja vasakpoolset sotsiaalfilosoofiat nende minevi-
 kulisel kujul, mis viiks väljaaren-
 datult üksnes pseudomarksismi asendamisele pseudokonserva-
 tismiga. Olgugi selline vastan-
 dustahe meie oludes psüühiliselt igati mõistetav, ei ole see vaba-
 dustahte seisukohalt veel ene-
 sestmõistetav. Tänapäeva suure sotsiaalfilosoofia paradigma on pealegi teistsugune, sisaldades ületatud kujul momente mõle-
 mast, nii "paremast" kui ka "va-
 sakust", mille viljakuses veenab kas või nn. kriitilise teooria evo-
 lutsioon. Miks mitte meenutada-
 gi selle teooria suurkuju Max Horkheimeri kuulsas rektorikõ-
 nes "Hariduse mõiste" (1952) rõ-
 hutatud üksikisiku arenemise põhimõttelist seotust ühiskondli-
 ku terviku arendamisega, kus-
 juures ta lisas: "Kui Nietzsche arvab, et rumaluse ja nurjatuse kasv kuulub progressi juurde, siis ometi teadis ta sedagi, et rumal-
 mas maailmas ei saa olla tark ja halv-
 mas maailmas ei saa olla hea." Ajavaim on küll siinmail rohkem aldis "põhimõtteliste erinevustele", nii et ei teagi kumb — kas aeg või vaim — peab jälle kord näitama, et miski pole maa peal täielik, tunneta-
 mata oma puudulikkust.

Kui poola-inglise filosoof Leszek Kołakowski, kes 1960. aastail kompartei-
 st välja heideti, rääkis 1980. aastate alguses vaba-
 duse riskidest ja käskudest (vt. "Kontinent" 1983, nr. 4), siis ta juhtis tähelepanu sellele, et ni-
 metus "vaba ühiskond" pole pä-
 ris täpne, sest silmas tuleb pida-
 da ühiskonda, kus inividid on vabad. Teiste sõnadega: ühis-
 konna vabadusastmest ei kõnele piiranguteta vabadus, vaid see, et igaühe vabadust piirab eelkõige teiste inimeste vabadus. Arusaam, millele nüüdisajal lisan-
 dub järjest teravam probleemina ka "teiste olendite vabadus", sest kahtlemata on inimesepiiraja ja loomapiiraja mõlemad vabaduseski ühtviisi ebavabad. (Haruharva on mõni poliitikateadlane püüdnud mõ-
 testada meie sajandi poliitvangi-
 de mälestustes ilmnevat tõsiasja: inimese sisemise vabaduse seost

"Vanaisa, miks kõik meid vaata-
 vad?"

A. CVIRKA
(Leedu)

tasub põhjalikumalt tundma õp-
 pida, samuti nagu filosoofialoo
 jaotus Marxi või Nietzsche eel-
 seks ja järgseks võib pigem asen-
 duda jaotusega: enne ja pärast Wittgensteini. (Maailmafilosoofia ajaloo sümposionlikule
 ideele on seda tüüpi jaotused siiski vastunäidustatud.) Küll aga arvan, et nn. uued parempool-
 sed ei ole oma ülesandest hästi aru saanud, kui nad läh-
 vad võitlusse õigluse taastamise eest loosungi "Maha Marx!" all. Vastupidi: Marxi nägemine tema
 mitmekülguses ja vastuolulisus-
 ses (nii inimese kui mõtlejana)

silme ees. Ka see on avastus, kui-
 gi vastupidine. See on tõde, mis
 meile vähemalt näitab meie patri-
 otismi tühisust ja meie riigikorra loomuvastasust ning sunnib
 meid häbi pärast silmi peitma. Te vaatate mulle naeratades otsa ja küsite, mis kasu sellest on? Häbi pärast revolutsiooni ei teh-
 ta. Mina aga ütlen: häbi on juba omamoodi revolutsioon... Häbi on omamoodi raev, ainult endas-
 se pööratud. Ja kui kogu rahvus tõepoolest häbi tunneks, oleks ta nagu lõvi, kes hüppeks hoogu võtab." (K. Marx A. Rugele märtsis 1843.)

KÕIGILE HUVILISTELE

(JA KA MISTER BARDENILE)

4.

mõistva solidaarsusega loomade ja kõige loodu vastu.) Iseloomulikult seostub ebavabadus meie kujutluses sageli tõelise võimu, eneseväärikuse ja peremehetunde vastandiga — vägivallega. Tsivilisatsiooniprotsess on saavutanud vähemalt seda, et paljude inimeste teadvuses ei ole tõeline jõud enam vägivaldavõimekuse sünonüüm, vaid suutlikkus vägivallast hoiduda ja vastasegi inimsust säästa. Tõsielust pole see tegur siiski veel nii mõjus, et võimaldaks loobuda erialuvusega vägivallapotentsiaalset, mida vajatakse enesekaitseks. Kuigi hakkab mõõduma aeg, mil nõukogude ühiskonnafilosoofias oli "revolutsioonilise praktika" mõiste pidevalt vägivalda eufemistlik nimetus, õigustamaks "pidevat revolutsiooni", oli ja on "marksismi-leninismi" pärand sel määral seotud vägivalda eri vormidega, et võiks küsida: kas "murtud hammastega stalinismi" (Rein Ruutsoo velmatud väljend) pole mitte välja vahetanud kunsthammastega stalinism?

Vägivaldasajandi lõpul, kui marksismi ebateaduslikkus, s.t. tõestamatus ja ümberlõkkamatus ei huvita enam kedagi, kui viimase tõsiuskliku kommunistiga lahkub väide, et kommunism peab olema "viimane inimsoo korralduse vorm", ei saa me kindla vabanemistänu üksnes osavatele poliitilistele manöövritele või üldse strateegilisele käitumisele.

Inimeste mäss Ida-Euroopas tõi esile elu lihtfakti jõu, eksistentsiaalse ajendi, millel on religioosne juur, mis uuristab lõpuks läbi iga ideoloogiaõpetuse: et ei läheks mööda meie aeg, mis on meile antud maa peal elada. See sõnastamatu hingevee, mis sai toitu represseeritud põlvkondade meelekihtedest, laheneb lõpuks otsustavuseks keelduda oma ettenähtud osast kommunismi eelajaloos ning saada osaliseks ühekorraga omaenese eluloos ja pärisajaloos. Kus see pole veel õnnestunud, seal pole ka kõrvaldatud "reaalse marksismi" paradoks: inimajaloo kui sotsiaalsetes moodustistes toimuva inimtegevuse ajaloo moondamine fatalismiks. Marxi ennastki saab pidada institutsionaalse marksismi üheks ohvriks.

Karl Marx, kelle esivanemate hulgas olid üleeuroopalise kuulusega rabid XVI sajandist alates ja keda ennast oli kasvatatud (mitte niivõrd kristluse kui just kristlaskonda siirdumise järel) usulis-poliitilise liberalismi vaimus, jõudis liberaalsest ristiusust ateismi, millega ta ühelt poolt võitles "maiste ebajumalate" vastu, teiselt poolt aga taandas "jumaliku" tingimusteta "inimlikule". Ateism ei olnud tema silmis enam teoloogiline, vaid sotsiaalkriitiline probleem: tema religioonimõiste oli diferentseerimata ning kristlus oli talle eelkõige "kapitalismi religioon". Kui tänapäeva pühapäevakristluse võidukäigu ajal rajada sellele asjaolule oma hukkamõist, siis tähendaks see tunnustada oma täielikku võhiklust mineviku sotsiaalajaloo suhtes ning kiriku vääritu rolli mahavaikimist selles ajaloos. Muide oli ka K. Marx

see, kes esimesena (ammu enne Max Weberit) pööras tähelepanu protestantluse seoste kapitalismivaimuga ning võrdles raha võõrandavat toimet religioosse võõrandumise vormiga. Juba XIX sajandi teisel veerandil oli noor Marx ägedalt arvustanud tollaseid "ristiusu sotsiaalseid printsiipe" ja sotsiaalset viletsust politiseerides nõudnud, et tuleb kaotada inimese õnnetu isoleeritus inimlikust olemusest kui "inimeste tõelisest ühisusest". Ülestõus selle isoleerituse vastu tundus talle olevat "sedavõrd lõpmatu kui inimene on lõpmatu riigikodanikust ja inimlik elu lõpmatu poliitilisest elust" (MEW I, 408). Kuid sellest reaalsust humanismi eost võrsus ajapikku praktiline antihumanism. Eraomanikku ja proletariaat vastandades ning sotsiaalrevolutsiooni vajadust teoreetiliselt põhjendades seati proletariaat sotsiaalse vastandlikkuse "purustava poolena" (destruktiivne Partei) universaalseks emantsipatsioonijõuks. Tagantjärelegi on ühiskonnauurijail ängistav kujutleda, et kui "proletariaadis on inimene kaotanud isenda" (MEW II, 38), siis ta on võimeline sellise vabastusülesande täitmiseks. Kuigi marksismi algatajad ei pidanud proletariaati jumalaiks, vaid ebainimlikkust kannatavaiks inimolendeiks, uskusid nad, et proletariaadi võiduga kaob proletariaat koos oma vastandiga. Alles hiljem selgus, ja XX sajandi poliitiline filosoofia

on seda mitmeti selgitanud, kui ohtlik on tingimusteta siduda sotsiaalmajanduslikku ja puhtpoliitilist elementi revolutsioonis, kui hõlbus on vabastajate nimel koguda parteiomandit ning kuidas vägivaldselt muudetavas maailmas kumuleerub vägivall. Ent ühtlasi ei maksa unustada lõppjäreldest, milleni teoloogilisest vaatevinklist jõudis Werner Post (1969) teadusliku objektiivsuse ja süstemaatilisuse poolest laimatus Marxi-uurimuses: Marxi religioonikriitikat saab teoreetiliselt kummutada vaid piiratud ulatuses, kristluse tõde peab leidma tõenduse konkreetsest praktikast. Asjata pole Marxis vahel nähtud XIX sajandi eksistentsialisti enne eksistentsialismi.

Pärast K. Marxi surma märtsi-aprillis 1883 ilmunud nekroloogides aga rõhutati korduvalt, et ta on andnud töötavale rahvale "uue evangeeliumi", mis õpetab, kuidas vägivallega võita vägivall. Eesmärgi saavutamist rahulike vahenditega, mida Marx sugugi ei välistanud, polnud esile tõstetud. Paljudes järelehüüetes väljendatud tulevikuoptimism ei sobi hästi kokku hilisema Marxi hoiakutega, mis on lasknud teda kõrvutada Euroopa suurte pessimistidega — Schopenhaueri ja Freudiga. Nagu ka hiidkollektiivi janu valutada taevast ja maa ei sobi kuidagi kokku pildiga Marxist kui konventsionaalsest kodanlasest, topletmoraaliga pereisast ning kahtlevast teadusmehest. Pärast parteimarksismi hingeheitmist tuleb harjuda nn. teistsuguse Marxiga, ehkki paljudele on ihaldatavam mütoligiseeriv suund.

23. VI 1991

(Järgneb)

MART KIVIMÄE

● Partei ja valitsuse erakordne tähelepanu malekunstile, pidev riiklik toetus andekatele maletajatele on taganud Nõukogude meistrite loomingu hiilgava õitsengu.

"Šahmatõ v SSSR" 1940/6

● Meie malekooli iseloomustab sotsialistliku eepohhi nõukogude inimese, palava patrioodi omaduste mõju.

"Šahmatõ v SSSR" 1940/6

● Suured maletalendid võivad loomulikult kerkida igal maal... Võrdse talendi ja töökuse korral on Nõukogude Liidu esindajad siiski soodsamas olukorras. See tuleneb kasvatusel, mida annab eesrindlik nõukogude malekool!

"Trud, talent, pobeda" 1969

● Venemaa tuntud maletajad seisavad ühiskondlikult niisama kõrgel astmel nagu USA-s filmitähed või esmaklassilised pesapallimängijad... Meie kultuurielus etendab male kaudu teisejärgulisemat rolli.

Samuel Reshevsky, maailma meistrikandidaat "New York Times", 1954

See, mis juhtus Paul Keresega aastatel 1944—1947, on m ü s t e e r i u s just oma salastatuse ja näilise põhjendamatuset tõttu. Nõnda vist on kõige võimatum hakanud kõige võimalikumana tunduma. Loomulikult ei tohi ka niisuguseid konstruktsioone kolinal eest ära lükata. Ometi julgen arvata, et Kereselugu on enim igapäevane. Vahest isegi omamoodi õnnelik. Ei, ärge lehte prügikasti visake!

Olen kogunud Lääne maletajate ebalust (hämmitust) Keres kirjaga Molotovile. Aga kui

lõpu eel, millal "kõrvetas leppimatus". Nüüd kuuleme Štalini tütrelt, et tema pöördumine nelikümne aastat hiljem Gorbatsšovi enda poole jäi üldse ilma vastusest. Svetlana Allilujeva nendib asjatundlikult: "See on tüüpiline nõukogude elule."

Paul Keres kutsuti mõne nädala pärast Nikolai Karotamme juurde.

Praegu paistab, nagu oleks selle mehe puhul võimalik vaid kaks varianti: kas (kreetinlikult) armastada või (õiglaselt) vihata. Kui jääda antud fakti pinnale, tegi Karotamm Keresel heaks kõik, mis oli tema võimuses. Oleks samal toolil istunud üks tema kahest järglasest, kes oskab öelda, mis siis oleks juhtunud? Tõsi, kodusõja ajal olevat Trotski päästnud tulevase maailma meistri Alehhini elu. Nagu selgest hoolimata on Trotski ikka Trotski, nõnda on ka Karotamm ikka Karotamm.

Isegi olemasolev lünklik materjal annaks nendest Keres kolmest aastast (1944—1947) päris põnevat kriminaalset süžeed edasi arendada. Aga olgu, praegu on tähtsamatki. Palun leppige oletusega, et kuritegelik kavatsus jääb esialgu tõestamatuks. Küll võib täie veendumusega rääkida umbusaldusest, kahtlustamisest, hoolimatusest, kahekeelsusest, inimese (ka kuulsalt inimese) nulliks pidamisest, kõigest, mis on "tüüpiline nõukogude elule".

Kinnituseks hoopis teine lugu

Paul Keres (esireas vasakult neljas). Plovdiv, 1949.

palju poeete on pidanud punatsaaride ees laupa vastu maad lööma? Muide, malemeisteri 21-realine pöördumine ei nõreta truualamlikkusest. Temagi on sunnitud tunnustama oma viigu, s.t. osalemist Saksa turniiridel, kuid selgituseks ei too obligatoorset poliitilist lühinägelikkust või muud tobedust. Keres ütleb nii inimlikult: ma ei olnud suuteline loobuma malemängust. Ja lõpetab: "Palun Teilt, Vjatšeslav Mihhailovitš, abi saada jälle nõukogude malepere täisõiguslikuks liikmeks."

Teame, kui palju seda sorti abipalveid on jäänud vastusest. Keres, ainult maletaja, pealegi baltlane, kurtis oma muret sõja

mul oli väga kahju... Juba hilisõhtul hakati helistama Nõukogude saatkonnast, Prahast mingid erariides inimesed juba saatsid meid lennuväljale, Moskvas spetsiaalsed inimesed võtsid meid juba vastu ja viisid Keresena sobesedovani je."

Boriss Spasski:

"Kohtumine toimus vist Pachmani ja Emil Zatopekiga. Salapolitsei kirjutas kõik üles. Täiesti ilmne, et Paul Petrovitš tahtis kuidagi moraalselt toetada okupatsiooni alla sattunud tšehhe. Seda enam, et Paul Petrovitš teadis suurepäraselt — see suurepäraselt pole küll õige sõna —, missugune tragöödia oli tabanud Eestimaad. See jõudis "kõikjalolevate" inimesteni... Kord sattusin Ivonini kabinetti, oli üks Viktor Andrejevitš Ivošin, spordiministri asetäitja... Nägin, kuidas Paul Petrovitš istus nii (Spasski demonstreeris absoluutset küüruvajumist)... Teate, ma sisimas lihtsalt nutsin... Isegi praegu ei suuda ma seda meenutada..." (Spasski pühkis silmi ja jäigi pikaks ajaks vait.)

Maria Keres:

"See mõjus Paulile muidugi hirmsasti. Tema tervisele, ja kõik. Tegelikult enne sinnasõitu, kuna olukord on niikuini... väga kahtlane, siis ta just küsis selle seltsimees Ivonini käest, et kuidas on, Pachmaniga nad on vanad tuttavad, mis moodi ta peab käituma. Öeldi: ei—ei, täitsa nii, nagu ikka alati... Igatahes, kui tagasi tuli, oli ta väga lõõdud, sest sai hirmsa peapesu Moskvas ja kõige hullem, et kaua ei saanud enam kuskil esineda, teda ei lastud enam välja. Kõle oli just see, et paistis, nagu oleksid kõik sõjajärgsed süüdistused juba minevik. Nüüd äkki selle tühja asja pärast jälle. Kusjuures nagu vastu seinä, öeldakse, ei ole midagi, kõik on korras, aga välja ei saa..."

Jah, tolle Ivonini juures võis Paul Keres just k o m b a t a m a t u s e i n a pärast küüru vajuda.

Kortšnoi: "1947. aastal, kui mul tuli mängida Karpoviga ja kui oli täiesti selge, et Karpov on valitud favoriidiks, et need inimesed, kes mind aitavad, langevad ebasoosingusse, pakkus Keres mulle oma abi. Loobusin... vist selle pärast, et kartsin — Keres autoriteet ahistab mind. Kahetsen, sest see oli pakutud kui poliitiline abi, ja nimelt niisugusena oleks tulnud see vastu võtta."

Poliitiline kõlab Keresel puhul ehk liiga üheselt. Tema tegu oli midagi rohkemat. Kinnitus, et kõigest hoolimata oli ta lõpuni Kereseks jäänud. Kui tahate, võib siiski ka nõnda öelda: omal viisil oli ta kodanikuallumatust demonstreerinud.

VALTER HEUER

20. VIII 1991

* Ludek Pachman, suurmeister. Kunagine TKP liige. "Praha kevade" ajal ja hiljem tuntud dissident.

KROONIKA

16. AUGUST

● Tartu Kunstnike Majas avati Aleksander Vardi (kes 4. septembril oleks saanud 90-aastaseks) mälestusnäitus. Eksponeeritud on abstraktseid maale vahemikust 1958–1976, mis enamikus publikule tundmatud.

17. AUGUST

● Saaremaal oli võistutantsupäev, kus paarid esitasid etnograafilisi rahvatantse. Alustati Torgus, jätkati Kihelkonna ja Kuressaare laululaval.

18. AUGUST

Foto: PEETER LANGOVITS (ETA)

● Soomes Luumäel avati mälestusmärk (kujur Aavo Ermel) kunagise 200. jalaväerügemendi võitlejatele. Sellesse on raiutud soome ja eesti keeles: Soome vabaduse ja Eesti au eest. Kohale oli saabunud 450 veterani nii Eestist kui ka Rootsis, Kanadas ja Ühendriikides elavate väliseestlaste hulgast.

20. AUGUST

Foto: ARNO SAAR

● Raekoja saalis kõlas klaveriduo Nata-Ly Sakkose ja Toivo Kõrre muusika Viinist ja Pariisist.

Foto: ARNO SAAR

● Midagi läheb ka plaanipäraselt. "Vaali" galeriis avati väljapanek Sergei Isupovi, mis valmis nimelt selle näitusepaiga jaoks.

"Me ei tea, on see näitus lahti ühe päeva, kaks päeva või kogu ettenähtud aja..." ütles avamisel kunstiteadlane Eha Komissarov.

Foto: ARNO SAAR

21. AUGUST

● Draakoni galeriis avati kahe noore kunstniku, Meeli Metstaki ja Kärt Summataveti loomingu näitus. Kärt Summataveti esitleb Heinz Müller.

22. AUGUST

● Haapsalu kultuurikeskuse galeriis ja kunstikooli saalis avati rahvusvahelise koosseisuga grupinäitus tekstiilkunstnikelt "Maalitud ja trükitud kangad". Näitusel osalevad I. Kruuv, M. Karkovska, A. Karkovskis, S. Lamp, Ü. Raadik, D. Rasteniene, M. Roodla ja M. Thalheim.

EESTI SÕLTUMATU
MISSIOONIPARTEI
teatab, et
SÕPRADE KIRIKU
(kvekerlus)

asutamiskoosolek
on toimumas.
Helistada teisipäeviti kell
15–20 tel. 69 18 37. 200039 Tal-
linn, pk. 5453.

25. VIII kl. 18
toimub Raekoja saalis
VIRVE LIPPUSE
MÄLESTUSKONSERT.

Esinevad: Anu Antzon,
Marja Jürisson, Mari Järvi,
Rein Mets, Anto Pett, Aino
Riikjärv, Ene Metsjärv, Pille
Taniloo.

"WELLESTO" HOIATAB

Meie, humanitaarselt "Wellesto" liikmed, leiame, et 19. juunil ajalehes "Sirp" avaldatud ajakirjandusseaduse eelnõu on oma olemuselt repressiivne, kokkuvõttes totalitaristliku suunitlusega, rakendatav ajakirjanduse ja ajakirjanike vastu, selmet olla neid toetav võimude omavoli eest. Iga peatükk reedab hirmu ja kartuse vasttõrjend vaba ajakirjanduse ees, mis pole veel saanudki hakata täitma oma tõelisi funktsioone. Taolise seaduse maksmapanek purustab kõik lootused demokraatlikule korrale tulevases Eesti Vabariigis ning iseloomustab hästi praeguste liidrite tegelikke taotlusi.

Meie "Wellesto" liikmed, deklareerime:

a) kui avaldatud seaduseelnõu saab muutmatult vastu võetud, siis meie ei kavatse sellele alluda;

b) kui kedagi (mitte ainult meie hulgas) karistatakse avaldamiskeeluga, siis teeme meie repressiivset kolleegidena ja toimetajatena kõik, et karistatu saaks edasi töötada, saaks ennast edasi avaldada.

Toompea ja Kadrioru võimukoridorid pole automaatselt usaldatavad EKP ja Kremli omadest, neid, nagu ka kõiki teisi võimukoridore kogu maailmas, peab kontrollima rahvas vaba ajakirjanduse kaudu.

Helsingi, 15. august 1991

"Wellesto" nimel

OLEV REMSU

AVALDUS

Eesti Üldlalupeo Direktiooni direktor Ilmar Moss ja Eesti Kultuurifondi esimehe esimene asetäitja Kalle Liiv tegid ETA-le järgmise avalduse.

Eelmise nädala "Eesti Ekspressis" on anonüümse autori poolt väidetud, et 1990. a. üldlalupeo valuutapiletite müügist laekunud valuuta eest olevat ostetud välismaine sõiduauto. See väide on täielikult alusetu pahatahtlik väljamõeldis.

Üldlalupeo valuutavahendite üle, mida hoitakse Kultuurifondi valuutaarvel, on Peakomisjonil täpne arvestus ja kontroll ning seda raha kulutatakse ainult Üldlalupeo Peakomisjoni otsuse alusel eesti laulukultuuri huvides. Nii näiteks osteti k. a. märtsis Tallinna Lauluvaljakule välismaalt nende vahendite arvel 62 000 USA dollari eest kaasaegset helivõimendusaparatuuri.

19. 08. 1991. a.

NB!

TEATER "ESTONIA"

Reedel, 30. VIII kl. 19 "Avameelne teater; laup., 31. VIII kl. 19 "Kevade" (planeeritud esietendus); pühap., 1. IX kl. 12 "Kevade"; esmasp., 2. IX kl. 19 "Romeo ja Julia"; neljap., 3. IX kl. 19 "Maarjamaa lunastus"; reedel, 6. IX kl. 19 "Romeo ja Julia"; laup., 7. IX kl. 18 "Kevade"; pühap., 8. IX kl. 12 "Kevade", kl. 19 "Traviata".

"VANALINNASTUUDIO"

Laup., 24. VIII kl. 20 "Ameerika Kristus" (Lihula km-s); pühap., 25. VIII kl. 20 "Ameerika Kristus" (Pärnus, Keskuses "Mai"); teisip., 27. VIII kl. 20 "Ameerika Kristus" (Pärnus, Keskuses "Mai"); esmasp., 2. IX kl. 19 "Ameerika Kristus" (Keskuses "Sakala"); teisip., 3. IX kl. 20 "Finaal" (Pärnus, Keskuses "Sakala"); kolmap., 4. IX kl. 19 "Oi, issi, vaene issi..." (Keskuses "Sakala"); kolmap., 4. IX kl. 19 "Finaal" (Pärnus, Keskuses "Sakala"); kolmap., 4. IX kl. 19 "Finaal" ("Vanemuise" kontserdisaalis).

EESTI NOORSOOTEATER

Reedel, 23. VIII kl. 19 "Jüri Rumm" (Tarbekunstimuuseumi hoovis, Lai t. 17); laup., 24. VIII kl. 19 "Jüri Rumm" (Tarbekunstimuuseumi hoovis); teisip., 27. VIII kl. 19 "Orvud" (Räpina km-s); kolmap., 28. VIII kl. 19 "Nukumaja" (esietendus Tartus, "Vanemuise" väikeses majas), kl. 21 "Orvud" (Puurmanni km-s); neljap., 29. VIII kl. 19 "Nukumaja" ("Vanemuise" väikeses majas), kl. 20 "Orvud" (Nõo km-s).

Hooaja avaetendused väikeses saalis

Neljap., 5. IX, esmasp., 9. IX ja laup., 14. IX kl. 19 "Nukumaja" (esietendused); reedel, 6. IX ja reedel, 13. IX kl. 19 "Minu tüdruk oli Régine"; teisip., 10. IX kl. 19 "Tango"; kolmap., 11. IX kl. 19 "Helene, Marion ja Felix"; neljap., 12. IX kl. 19 "Orvud".

Piletite tellimine telefonil 44 85 79, kassa avatud 16. augustist kl. 13–19 Lai t. 23.

PÄRNU TEATER "ENDLA"

Reedel, 23. VIII kl. 19 "Blaise" ("Ugalas"), kl. 20 "Õhtust, Leon!" (Emmaste km-s); laup., 24. VIII kl. 20 "Blaise" (Võhma km-s), kl. 20 "Õhtust, Leon!" (Käina km-s); pühap., 25. VIII kl. 19 "Liblikad on vabad" ("Ugalas"), kl. 20 "Õhtust, Leon!" (Käina km-s); esmasp., 26. VIII kl. 19 "Liblikad on vabad" ("Ugalas"), kl. 20 "Õhtust, Leon!" (Märjamaa km-s); teisip., 27. VIII kl. 19 "Don Juan" ("Ugalas"); kolmap., 28. VIII kl. 19 "Jonsen kadunuke" ("Ugalas").

km-s); teisip., 27. VIII kl. 19 "Don Juan" ("Ugalas"); kolmap., 28. VIII kl. 19 "Jonsen kadunuke" ("Ugalas").

VILJANDI DRAAMATEATER "UGALA"

Külalisetendused Eesti Draamateatris: reedel, 23. VIII kl. 19 "Armastus kolme Apelsini vastu"; laup., 24. VIII kl. 19 "Abielufarss"; pühap., 25. VIII kl. 19 "Abielufarss"; esmasp., 26. VIII kl. 19 "Kass tulisel plekk-katusel"; teisip., 27. VIII kl. 19 "Kass tulisel plekk-katusel"; kolmap., 28. VIII kl. 19 "Vihmameister"; neljap., 29. VIII kl. 19 "Vihmameister"; reedel, 30. VIII kl. 19 "Juliale"; laup., 31. VIII kl. 19 "Juliale".

Teisip., 27. VIII kl. 20 "Juliale" (Valga km-s) ja kolmap., 28. VIII kl. 20 "Juliale" (Räpina km-s).

"EESTI KONTSERT"

RAEKOJA SAALIS: teisip., 27. VIII kl. 19.30 esineb varajase muusika ansambel "Hortus Musicus".

NIGULISTES: laup., 24. VIII ja pühap., 25. VIII kl. 11.30 muuseumi muusikatund, Andres Uibo orel; kolmap., 28. VIII kl. 19 Rolf Uusvälja orelõhtu, kavas Sjögren, Olsson, Bossi, Karl-Elert, Hoyer.

PAIDE KIRIKUS: laup., 24. VIII kl. 19 esineb varajase muusika ansambel "Hortus Musicus", kavas Praetorius, Oregio, Monteverdi, Castello, Taani kuninga Christian III aegne kirikumuusika.

KÄRDLA KIRIKUS: pühap., 25. VIII kl. 19 esineb varajase muusika ansambel "Hortus Musicus", kavas Praetorius, Oregio, Monteverdi, Castello, Taani kuninga Christian III aegne kirikumuusika.

REIGI KIRIKUS: esmasp., 26. VIII kl. 19 esineb varajase muusika ansambel "Hortus Musicus".

PÄRNU ELIISABETI KIRIKUS: reedel, 30. VIII kl. 22 esineb varajase muusika ansambel "Hortus Musicus", kavas Praetorius, Oregio, Monteverdi, Castello, Taani kuninga Christian III aegne kirikumuusika.

TEADAANNE

26. VIII kl. 13 algab "Eesti Kontserdi" kassas hooaja LASTE ABO-NEMENDI müük, hind 11 rbl.

PÜHAVAIMU KIRIK

Esmasp., 26. VIII kl. 18 muusikatund. Esinevad Meelis Vahar (viul) ja Kadri Ploompuu (orel). Kavas Bach, Händel jt.

TALLINNA LOOMAAED

Avatud iga päev kella 9–19. Loomaaed asub Paldiski mnt. 145 (trollid nr-d 6, 7 ja 8, Zoo peatus). Ekskursioonid tellida tel. 59 98 55.

REEDEST REEDENI

EESTI KUNSTIMUUSEUMIS (Weizenbergi tn. 37) on vaadata püsiekspositsioon "Eesti kunst" ja Mare Mikofi skulptuuride näitus. Avatud kl. 11–18, teisip. suletud.

KUNSTIHOONE GALERIIS (Vabaduse väljak 8) Kersti Vaksi klaas ja Epp Linnaksi ehted.

GALERIIS "VAAL" (V.-Karja tn. 12) Sergei Isupovi keraamika näitusmüük. Avatud T–R kl. 12–18 ja L kl. 12–16.

DRAAKONI GALERIIS (Pikk tn. 18) M. Metstaki ja K. Summataveti tööde näitusmüük.

RAEMUUSEUMIS (Raekoja tn. 4/6) tšuvši rahvakunsti näitus.

TARBEKUNSTIMUUSEUMIS (Lai tn. 17) on püsiekspositsioon eesti tarbekunstist ja näitus "Nahk ruumis". Avatud kl. 11–18, suletud esmasp. ja teisip.

LINNAMUUSEUMIS (Vene tn. 17) on vaadata püsiekspositsioon "Tallinn XVIII ja XIX sajandil" ja näitus "Eesti keraamika- ja portselanimaal 1920–1940" Tallinna Linnamuuseumi kogudest, näitus "Tallinna hõbeseppe töid 1920–1940" ja Tallinna kunstnike VIII eksliibri-näitus.

KIEK IN DE KÖKIS (Komandandi tee 2) Rootsi fotonäitus, Ülo Soometsa fotonäitus "Valguse ja varju piiril" ning Kadri Kaerma ja Anu Hint "Keraamika ja tekstiil". Avatud T–R kl. 10.30–17.30, L ja P kl. 11–16.30.

KALAMAJA GALERIIS (Kotzebue tn. 28) Maarja Unduski tööde näitus "Nahk ja pildid". Avatud kl. 10.30–17.30. Puhkepäevad esmaspäev ja teisipäev.

LASTE LOOMINGU MAJAS (Kuninga tn. 6) Räpina keskkooli kunstipetajate T. Kalvu ja L. Teelahe ning Vastseliina keskkooli poiste tööde näitus. Nageli õpilaste tööde näitus.

TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUMIS (Müürivahe tn. 12) näitus "Meenutused mänguasjast", "Pilli-meister August Kristal 125" (diplomid ja medalid) ja Väino Tõnisoni raamatuiustratsioonid sõjalaevadest. Avatud kolmapäevast pühapäevani kl. 10–18.

KRISTJAN RAUA MAJAMUUSEUMIS (K. Raua tn. 8) Väino Parise maalide näitus.

A. H. TAMMSAARE MEMORIAALMUUSEUMIS (Kadrioru, Koidula tn. 12-a) Uno Roosvaldi maalid, joonistused, illustratsioonid.

ADAMSON-ERICU MAJAMUUSEUMIS (Lühike jalg 3) Marget Tafeli keraamika näitus "Piiripost".

EESTI RAHVA MUUSEUMIS (Tartu, Veski tn. 32) näitus "Virumaa rahvakunst".

TARTU KUNSTNIKE MAJAS (Vanemuise 26) avatakse täna kl. 16 näitus "Aleksander Vardi abstraktsioonid".

KIVISILLA PILDIGALERIIS (Raekoja pl. 8) uuendatud püsiekspositsioon "Tartu maal" ja Olav Marani tööde näitus.

O. LUTSU MAJAMUUSEUMIS (Tartu, Riia tn. 38) näitus "Vana Tartu" (postkaarte ja fotosid Neeme Saare kogust).

SPORDIMUUSEUMIS (Tartu, Riia tn. 27a) Evi Mardna näitus "Kõigi maade proletaarlased, põgenege!".

EESTI KUNSTIMUUSEUMI KOHTLA-JÄRVE FILIAALIS (Kultuuripalee "Oktoober") Silvi Väljali pastellid ja graafika ja fotoklubi "Viru" väljapanek "Laulusillad".

TORNIGALERIIS (Maarjamae lossis) Tiina Tammetalu maalide näitusmüük. Avatud K–P kl. 11–18.

NARVA KUNSTIGALERIIS (Linnamuuseumi filiaal, Kommunaari tee 21) näitus "Hingepildid" (Moskva psüühiliselt haigete inimeste rehabilitatsioonikeskuse koostatud näitus.)

Laulja ja näitleja Els Vaarmani põrnu ümbernimetamine toimub

25. VIII kl. 13
Metsakalmistul.
Mälestustseremoonia algab kl. 12 "Estonia" teatris.

KEVADEL KARLSRUHES

Möödunud nädalal oli Tallinnas Karlsruhe linna kultuurireferent **MICHAEL HECK**. Ta külastas Tallinna muuseumi, käis "Arsis", tutvus "Enelini" firmaga, kohtus kultuurinimestega. Sügava mulje jättis meie Vabaõhumuuseum. Teatavasti on 1992. aasta aprillis-juunis Karlsruhes toimuvate kümnendate "Euroopa kultuuripäevade" teemaks Eesti ja ettevalmistused selleks on käimas. Algusest peale on kokku lepitud, et programm koostatakse ühiselt, saksa eksperdid on välja valinud kollektiive, kes Karlsruhesse sõidavad ning teinud ettepanekuid näituste koostamiseks. Eesti ja Saksa autorite ühistööna avaldatakse mahukas käsiraamat Eestist eesti, saksa ja inglise keeles,

mis tutvustab meie ajalugu, kultuuri ja majanduselu. Reede õhtupoolikul kohtus härra Heck ajakirjanikega Kultuuriministeeriumis.

Miks just Eesti valiti prestiiisika kultuurfestivali teemaks Euroopa südames, põhjendas Michael Heck järgmiselt: Baltikumi rahvaste kultuurilis-etniline identiteet Kesk-Euroopas on hästi tuntud. Selle piirkonna põnev poliitiline situatsioon äratav praegu üldist tähelepanu, Eesti ja Saksa kultuurikontaktid on aga põlised. Teiseks pakuvad eestlased huvi kui põhjala rahvas seoses ühineva Euroopa probleemidega. Ka globaalsete sisuliste muutuste taustal, mis on toimunud ida ja lääne suhetes, pakuvad Karlsruhe Eestiteemalised kultuuripäevad tervet foorumi.

Edasi oli konkreetsemalt juttu festivali programmist, millest kultuuriminister Lepo Sumera on "Sirbi" lugejatele juba teada andnud oma kommentaaris 26. juuli lehes. Pressikonverentsil pidas minister oluliseks rõhutada: Karlsruhe kultuurfestival esitab kodu ja välis-eesti kultuuri kui tervikut. Selles osalevad ka Arvo Pärt, Käbi Laretei, Kalle Randalu, Rein Rannap, Marika Blossfeldt jt.

KUUPILET

"VANALINNASTUUDIOSSE"

Lugupeetud teatrisõber, juht või lihtsalt priske rahakoti omanik!

Järgides "akadeemilise venna" eeskujul ja elustamiseks ammumöödunud tavaid pakub "Vanalinnastudio" Teile võimaluse osta endale alaline koht meie vaatesaali (Sakala 3).

- TEIE VALITE REA.
- TEIE VALITE KOHA.
- TEIE VALITE HINNA.

MEIE aga teeme hinnaalanduse

— anname iga kuuenda etenduse Teile tasuta.

□ KUUPILET on mõeldud kõigile "Vanalinnastudio" etendustele (ka esietendused) ühes kalendrikuus.

□ KUUPILETIT võib Teile soovi kohaselt pikendada mitme kuu või hooaja piletik.

□ KUUPILET võimaldab Teil, Teie sõpradel, Teie töötajatel valida sobiv etendus sobival ajal, seda võib anda käest kätte.

□ KUUPILETIT saab osta nii sularaha eest kui ka ülekandega vähemalt 10 päeva enne kalendrikuu algust "Vanalinnastudio" kontorit (Sakala 12-1, tel. 44 84 08) tööpäeval kuni kella 16-ni.

□ KUUPILET hoiab kokku

- TEIE AEGA,
- TEIE ENERGIAT,
- TEIE RAHA.

Dino Buzzati. TATARLASTE KÕRB.

Tunnustatud itaalia kirjaniku Dino Buzzati (1906—1972) romaani "Tatarlaste kõrb" sündmustik on

väliselt realistlik, kuid sellele lisandub sürrealistlik element. Noor ohvitser Giovanni Drogo määratakse teenima Tatarlaste kõrbe ääremail kõrguvasse süngesse kindlusse, kust ta peagi kavatseb lahkuda, kuid... Teose ainetel tehtud V. Zurlini filmi on linastatud paljudes maades, ka Eestis. Itaalia keelest tõlkinud ja järelsõna kirjutanud Anne Kalling, kunstiliselt kujundanud Andres Tali. 208 lk. Kirjastus "Eesti Raamat", 1991.

Arvi Paidla. RAPLAMAA.

Sarja "Siin- ja sealpool maanteed" teises väljaandes ilmunud ning matkajale ja ekskursioo nidele mõeldud raamat tutvustab Rapla-

maa paikkondade ajalugu ja tänast päeva. Lugeja juhataakse looduskaitseobjektide, arhitektuuri- ja kultuurimälestiste juurde, samuti kultuuritegelastega seotud paikadesse. Illustreeritud fotodega. Kaane kujundanud Rein Mägar ja Mall Ruiso. 192 lk. Kirjastus "Olion", 1991.

Jüri ja Ülo Tuulik. MERE JA TAEVA VAHEL.

Raamat "Mere ja taeva vahel" on ühiste kaante vahele pandud kaks teost kaksikvendade Jüri ja Ülo Tuuliku loomingust. Reljeefsed karakterid, rikas ja rahvalik keelepärk on Jüri Tuuliku Abruka-juttude kordumatu omapära. Abruka miljöös toimub ka jutustuse "Vares" sündmustik. Põhitähtsusteks on siin poisikesed Mardu kõrval ka kadaka-

pöösast leitud varesepoeg, kelle kaudu nähtub hea ja halva suhtelisus. Et vares eelistab poisi sõprusele napsihimulise Leemeti õllepudelit, mõjutab see tunduvalt Mardu senist maailmanägemust. 1981.—1984. aastal kirjutatud essee "Kõrge taevast" jagab Ülo Tuulik muljeid Kampucheast, mõtiskleb ja esitab tollal äsjastele surmaväljadele sattudes mõtutunde ja vaoshoitusega fakte, kõnelusi ja elamusi selle rahva tragöödiast. Kujundanud H. Hiibus. 192 lk. Eesti Kirjanike Liidu Kooperatiiv "Kupar", 1991.

Juhuslikult valitud inimesed, kellelt toimetis küsis:

- KAS TELLITE "SIRBI" KA ÜUEKS AASTAKS?
- KUI, SIIS MIKS?
- MIDA LOODATE? — vastasid eranditult: "JAH."

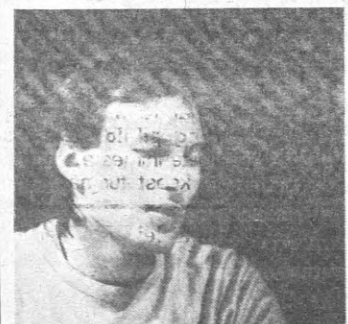
Tahtmatult sattus küsitletute hulka ka tuntud inimesi. Et tellimiskampaania rahuliku kulgu mitte mõjutada, jätame küsitletute teinekord vägagi autoriteetsed nimed täna avaldamata. Küsitlus jätkub.

TEATRILOOLANE LEA:

Kavas on tellida. Miks? Reede on "Sirbi" päev mu koolipõlvest saati. Loodame paremat!

DIRIGENT TÖNU:

Tellin. Harjumusest.

100% TELLIB "SIRPI"!

PENSIONÄR JUHAN:

Eesti ajakirjanduskultuur on kommertsitõukel kõvasti alla käinud. Ka soliidsetesse lehtedesse hakkab tungima labasus ja tänavazargoon. Väljaandeid, mis toimiksid meie ajakirjanduskultuuri tähistena, on jäänud vähe. Ka "Sirp" peaks sellest järeldused tegema, leidma lugejahuvi taastamiseks uusi vorme ja žanre. Tellides loodan, et ta räägib rohkem ka nendest meestest, kes vaikselt, poliitilise kärata, oma praktilise tööga süvakultuuri toetavad.

KUNSTNIK EVALD:

Kogu aeg olen tellinud ja tellin ka nüüd. Ainult et kunstist võiks olla rohkem. Ja kujundus võiks olla parem, dekoratiivsem, tänapäevasem.

KIRJANIK ÜLO:

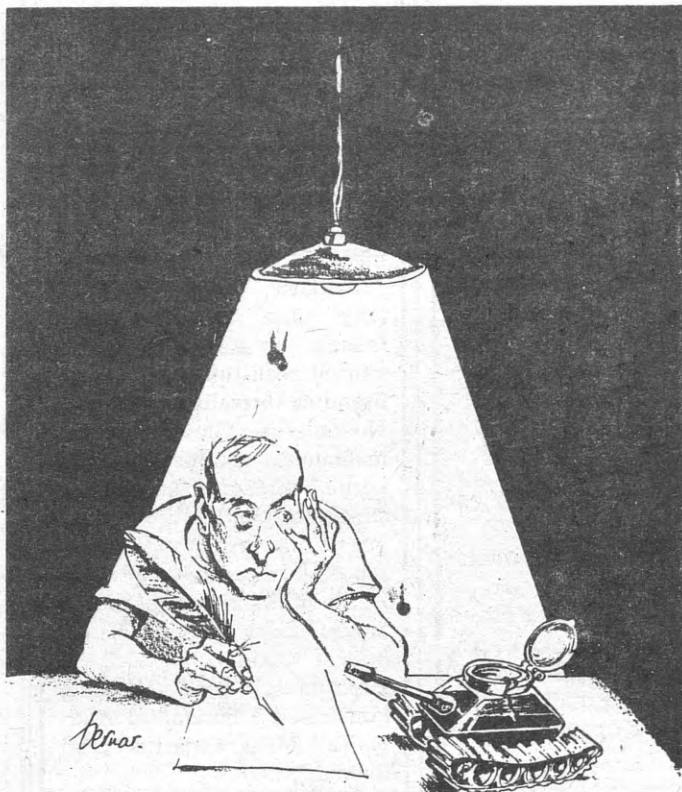
Mina ei telli kunagi, ma lähen ostan kella 8 ajal kõik lehed, sest ma tahan uudised vara kätte saada. Aga mul abi-kaasa igaks juhaks tellib, nii et meil on õhtuks tavaliselt kaks "Sirpi". Jüri tellib ka — miks, ei tea.

KIRJANIK HANDO:

"Sirp (ja Vasar)" ka on olnud minu vaimu isamaa: olen tema eest oma "verd valanud", temaga koos meie "kuulsaid unistusi" unistanud — isamaavajadus ei ole lõppenud, vaid süveneb iga päevaga.

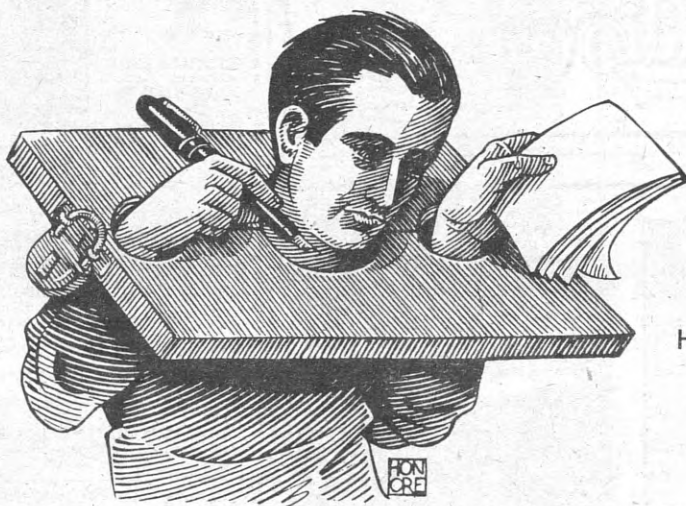
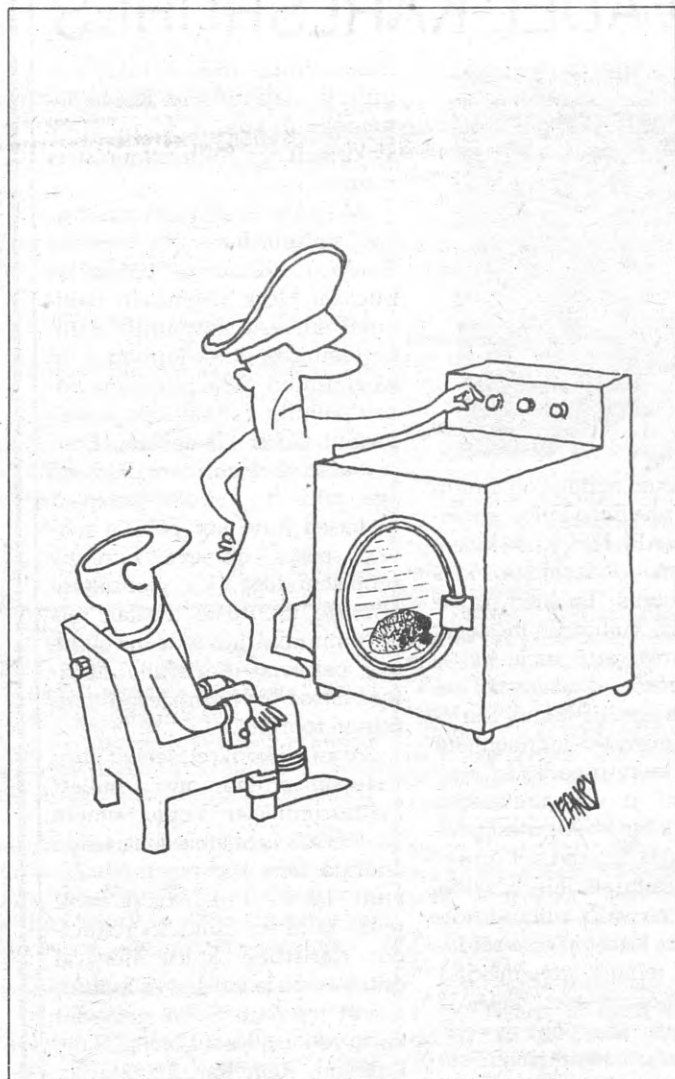
BERNAR

Mõni päev enne Moskva pöördekatset jõudis "Sirbi" toimetusse Amnesty Internationali Prantsusmaa sektsiooni poolt 1990 väljaantud kogumik "Sada joonistust vabaduse kaitseks", omamoodi järg samas 1984 ilmunud "Sajale luuletusele vabaduse kaitseks".

Meenutagu need pildid nüüd, mil see diktatuur on jäänud tulemata ja uuest ei ole veel kuulda: oht on olnud alati ja ega kao kuhugi.

JEAN BY

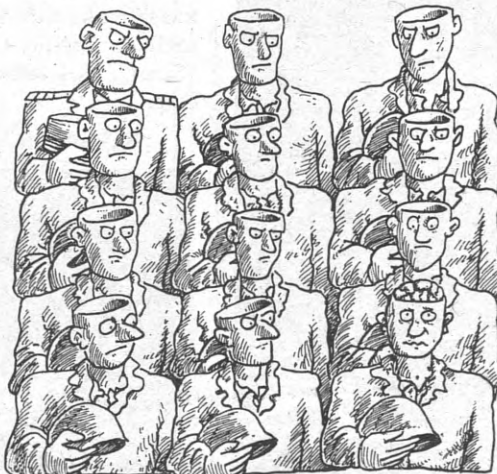

HONORÉ

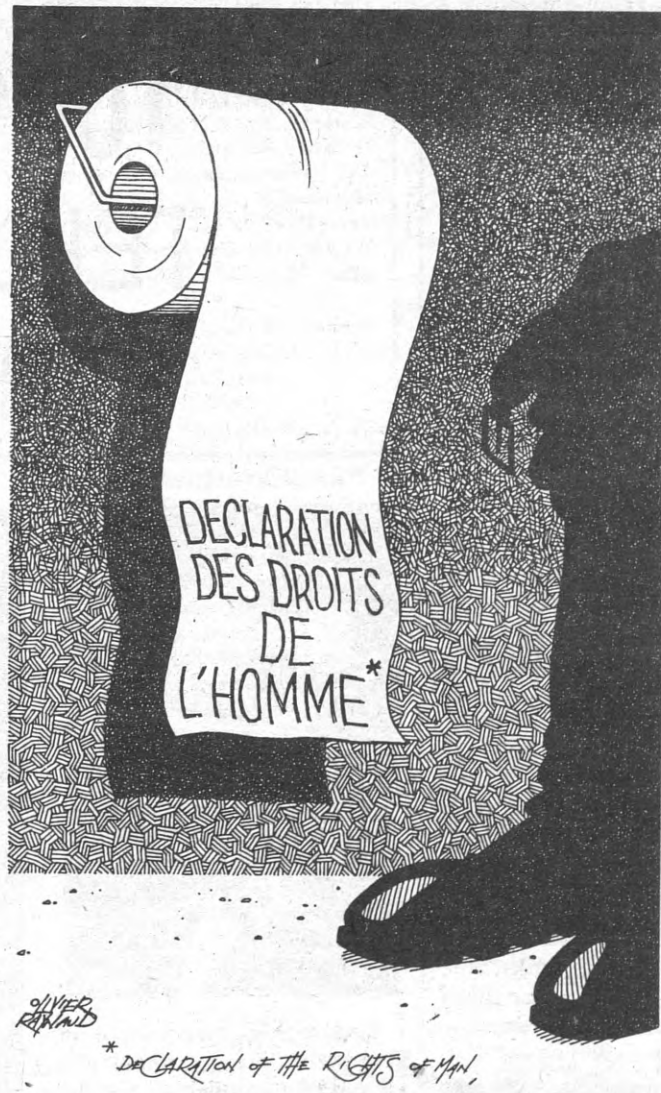
TAJS

NICOULAUD

RAYNAUD

*DECLARATION OF THE RIGHTS OF MAN

Peatoimetaja
TOOMAS KALL

Toimetuse kolleegium:
SIRJE HELME, ARVO IHO,
JAAK KANGILASKI, MARJU
LAURISTIN, MIKK MIKIVER,
REIN RAUD, LEPO SUMERA,
IKE VOLKOV, PEETER VÄHI.

«Sirp»

Indeks 69786

Toimetuse aadress: 200 031 Tallinn, Toompuiestee 30. Postiaadress: 200 090 Tallinn, Peapostkontor, postkast 388.
Valvetelefon — 60 17 03. Peatoimetaja — 44 14 16. Sekretariaat ja tegevtoimetaja Tõnis Lüllma — 60 17 03.
Kirjandusosakond (Olo Mattheus, Ene Veiper) — 60 18 83. Teatri- ja filmiosakond (Jaanus Kulli, Maris Balbat) — 60 12 46.
Kunsti- ja arhitektuuriosakond (Tiina Käesel, Mirjam Peil) — 60 19 05. Muusikaosakond (Tiina Mattisen, Edith Kuusk) — 60 18 22. Publististikaosakond (Elle Anupõld — 60 19 24, Valter Heuer — 44 30 05).
Keeletoimetaja Mari Rämmel — 60 17 03. Korrektuur — 60 12 46. Masinakiri — 60 27 93. Kuulutused — 60 19 24.
«Sirp» ilmub kord nädalas reedeti. Väljaandja firma «Kodamu». Tallinn. Toompuiestee 18.
EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda, Tallinn, Pärnu mnt. 67-a.
Maht 4-trükipoognat. Tiraaž 30 600. Tellimise nr. 3465

Toimetuse käsikirju ei retsenseerilegatsasta. Praaeksemplaride korral pöörduda kirjastuse tehnilise kontrolli osakonna poole tel. 68 14 11.